

SÍDELNÍ STRUKTURA ČESKÉ REPUBLIKY

Návrh kategorizace center osídlení ČR

a vymezení hlavních vazeb center v celorepublikovém a středoevropském kontextu

#

#

listopad 2017

objednatel: **Ministerstvo pro místní rozvoj**, odbor územního plánování
č. objednávky: 681/2017-81

zpracovatel: **AURS**, spol. s r. o. a **ÚRS PRAHA**, a. s.

Ing. arch. Milan Körner, CSc., RNDr. Jan Müller

Ing. arch. Radana Feistnerová, Ing. arch. Blanka Almásyová

#

Obsah

Úvod	4
1. Metodické přístupy.....	4
2. Návrh kategorií center osídlení ČR.....	6
Katalog vybavení center jednotlivých kategorií	7
Dostupnost center.....	10
Veřejná infrastruktura	11
3. Vymezení center osídlení	13
Vyšší centra	13
Vývoj počtu obyvatel vyšších center	14
Vzájemné vzdálenosti vyšších center	16
Střední centra	17
Vývoj počtu obyvatel středních center	18
4. Stabilita (udržitelnost) sídelní struktury	25
Centra osídlení v příměstském území velkých měst	25
Centra osídlení v "periferních" územích.....	26
Centra v osách (koridorech) osídlení.....	26
Centra s vysokou nabídkou pracovních míst.....	26
Kooperující centra	27
Polohový potenciál	28
5. Význam center v sídelní struktuře	30
Změny osídlení – rozvoj měst.....	30
6. Vymezení hlavních vazeb center osídlení v rámci ČR a v kontextu střední Evropy	33
7. Středoevropský kontext	35
Vymezení regionů, souvislosti správního uspořádání	35
Vývoj počtu obyvatel vyšších center	40
Osy osídlení a jejich hierarchie	41
Odlišnosti českého územního plánování od plánování v jiných evropských zemích	42
8. Návrh zásad pro usměrňování územního rozvoje a rozhodování o změnách v území pro centra osídlení.....	43
<i>Použité zkratky:</i>	45
<i>Podklady a zdroje informací</i>	45

Přílohy:

Tabulkové přehledy

- 1) Návrh kategorizace center osídlení a základní charakteristiky center a jejich spádových území
- 2) Základní charakteristiky obcí přiřazených k centrům
- 3) Další charakteristiky center osídlení
- 4) Sociogeografická regionalizace 2011 podle obcí 2017
- 5) Přehled center osídlení – Východní Bavorsko
- 6) Přehled center osídlení – Sasko
- 7) Přehled center osídlení – Severovýchodní Rakousko
- 8) Přehled center osídlení – Západní Slovensko
- 9) Přehled center osídlení – Severozápadní Maďarsko
- 10) Přehled center osídlení – Jihozápadní Polsko

Grafické přílohy

- 1) Návrh kategorizace center osídlení ČR
- 2) Návrh kategorizace center osídlení ČR ve vazbě na spádová území
- 3) Středoevropský kontext osídlení České republiky
- 4) Vymezení správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem (SO POÚ) a obcí s rozšířenou působností (SO ORP) podle stavu platného od 1. 1. 2016
- 5) Sociogeografická regionalizace Česka 2011 v hranicích obcí k 1.1.2017
- 6) Bilancované pracovní příležitosti v obcích podle ČSÚ ze SLDB 2011
- 7) Návrh kategorizace center osídlení ČR – Obrat dojížděky do zaměstnání 2011–3 hlavní směry
- 8) Počet zaměstnanců v obci k 1.12.2016 abs. a na 100 obyvatel k 1.1.2017 podle obcí a správních obvodů POÚ
- 9) Vývoj počtu obyvatel obcí 1991-2017 v územním vymezení k 1.1.2017 podle správních obvodů ORP
- 10) Rozmístění nové bytové výstavby 1997-2016 podle obcí

Úvod

Účelem této práce je stanovení kategorizace center v rámci sídelní struktury ČR v celorepublikovém a středoevropském kontextu.

Cílem dokumentu bylo sjednotit přístup k vymezení sídelní struktury na celorepublikové a krajské úrovni s tím, že konkrétní hierarchizace bude navržena jen pro republikovou úroveň a nižší kategorie budou předmětem řešení v úrovni krajů.

Sídelní struktura má **hierarchické uspořádání**, které však do značné míry musí reagovat na rozdílný potenciál regionů. Současná situace je **výsledkem dlouhodobého vývoje center osídlení**, která zejména **v úrovni vyšší a střední jsou významnými póly sídelní struktury**, zásadně ovlivňující vazby v území. V těchto centrech žije necelých 50% obyvatel, tj. méně než v jiných obdobných zemích.

Návrh jejich kategorizace je významným nástrojem pro stabilizaci center osídlení a potvrzuje jejich roli (význam) v sídelní struktuře. **Je žádoucí, aby (obdobně jako v minulosti) byla kategorizace center osídlení v úrovni ČR stanovena na jednotných přístupech** a byla přibližně kompatibilní s přístupy v jiných středoevropských zemích.

Vzhledem k tomu, že centra osídlení ve všech kategoriích by měla saturovat potřeby obyvatel vlastního města (obce) a současně jeho spádového území, je žádoucí vymezení jejich vybavení (katalog) v jednotlivých hierarchických úrovních.

Předmětem práce nebylo vymezení metropolitních regionů a sídelních aglomerací ani Rozvojových oblastí, sledovaných v PÚR ČR a ZÚR krajů.

1. Metodické přístupy

Návrh kategorizace center a vymezení hlavních vazeb v sídelní struktuře České republiky je doporučením (metodikou) pro pořizovatele a zpracovatele územně plánovacích podkladů (ÚAP) a regionálních koncepcí na úrovni republiky – krajů a příp. jinak vymezených regionů; slouží též pro řešení přeshraničních vazeb v užším středoevropském kontextu.

Cílem je vymezení rolí a parametry vyšších a středních center osídlení, které jsou významným faktorem stability sídelní struktury. Tato centra svým rozložením (dostupností) v zásadě umožňují udržitelný rozvoj území. Je žádoucí, aby tento systém center osídlení byl srovnatelně pojímán v rámci území ČR a byl v souladu (s vnímáním odlišností) s přístupy (koncepty) aplikovanými v sousedních zemích. Pro zařazení do jednotlivých kategorií center slouží katalog zařízení veřejné sociální infrastruktury (občanské vybavení), kterou by jednotlivá centra měla zajišťovat pro vlastní obyvatele i obyvatele svého spádového území.

Součástí kritérií je v jednotlivých kategoriích:

- velikost centra (počet obyvatel) (viz tabulky v textu a tabulkové přehledy) – zásadně ovlivňuje ekonomiku veřejného vybavení
- vymezení spádového území (počet obyvatel) (viz tabulky v textu, tabulkové přehledy a kartogram 2) – významně ovlivňuje regionální význam centra
- rámcová dostupnost center (km) – rozloha spádového obvodu (viz tabulky v textu a tabulkové přehledy)
- Index významu obce (výkon veřejné správy) – generuje poměrně významný počet pracovních míst

Dalšími faktory pro vymezení center byly:

- dynamika vývoje (počet obyvatel) po r. 1990 (viz tabulky v textu, tabulkové přehledy a kartogram 9)
- dokončené byty po r. 1997 (viz tabulkové přehledy a kartogram 10) – dokládají atraktivitu center a jejich nejbližšího okolí
- počet pracovních míst (2011) (viz tabulkové přehledy a kartogram 6)

- resp. počet zaměstnanců v obcích (k 1.12.2016) (viz tabulky v textu, tabulkové přehledy a kartogram 8)
- hlavní směry dojížděky (viz kartogram 7) – ovlivňují vymezování spádových území
- poloha v hlavních koridorech osídlení
- poloha na hlavních trasách dopravní infrastruktury
- (ve většině případů, ne vždy se jedná o totožné vedení)
- dostupnost k významným rozvojovým pólům (vč. zahraničních)

Cílem práce není hodnocení současného stavu (dopravní infrastruktury, občanského vybavení aj.), ale návrh vyšších a středních center, odpovídajících standardům vybavení a realizaci vazeb republikové, resp. regionální úrovně.

Vzhledem k tomu, že některá centra zaznamenala rozvoj bydlení i ekonomických aktivit mimo své administrativní území, bylo sledováno i nejbližší území (většinou v rozsahu SO POÚ). (viz tabulkové přehledy a kartogram 4)

Zpracovaný návrh primárně slouží pro republikové ÚAP. Metodika napomůže ke sjednocení přístupu na vymezování center osídlení v ZÚR krajů. Katalog zařízení může být využit i pro nižší kategorie center, které nebyly předmětem této práce.

Významným přínosem je aktualizace pracovních míst (počet zaměstnanců) k r. 2016. V řadě případů jsou výrazné rozdíly (nárůst) oproti bilancím obsazených pracovních míst ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Některá centra však vykazovala pokles.

K vymezování spádových území center osídlení byly využity práce týkající se této problematiky – Sociogeografická regionalizace Česka, Vymezení FUA. Sociogeografická regionalizace člení celé území na rozsáhlé mezoregiony (zejména hl. m. Prahy, resp. Brna), které ilustrují dominanci těchto center. Významnější je využití významných mikroregionů krajských a některých dalších (vyšších) center. Vymezení FUA nepokrývá celé území ČR, zahrnuje však všechna navrhovaná vyšší a střední centra.

Mimo standardních analýz dojížděky byl posuzován i polohový a historický potenciál center a parametry (současné i předpokládané) dopravní infrastruktury, umožňující jejich vazby.

Za polohový potenciál vyšších center je považována:

pro vyšší centra – dostupnost k metropolitním regionům (s jádrovým městem nad 500 tis. obyv.), která vykazují ekonomickou výkonnost nad 20 % průměru EU; ve vzdálenosti 200 km jsou to jen Praha, Wien, Nürnberg, výhledově Dresden a Leipzig

pro střední centra – dostupnost vyššího centra (50 km)

Vymezená vyšší a střední centra neumožňují v některých případech dobrou dostupnost – v případech řídké osídlených pohraničních územích i v územích "vnitřní" periferie. Standard obsluhy v těchto územích by měla umožnit centra nižších kategorií, která nebyla předmětem této práce.

V současném programovém období EU jsou využívány tzv. integrované nástroje (ITI, IPRÚ a CLLD), které pracují s různě vymezenými spádovými územími a zohledňují (zejména v případě ITI a IPRÚ) funkční vazby v území.

2. Návrh kategorií center osídlení ČR

Zařazení obcí do velikostních skupin patří mezi základní demografické charakteristiky. Jsou sledována rozhraní 200, 500, 1 000, 2 000, 5 000, 10 000, 20 000, 50 000 a 100 000 obyvatel.

Pro účely regionálního plánování – vymezení kategorií center osídlení jsou sledovány obce od 2 tis. obyvatel (malá centra). Na rozdíl od demografických statistik jsou rozhraní rozostřena (směrem dolů). Hierarchické uspořádání je realitou a v nějaké podobě je sledováno ve většině evropských zemí. Počátkem 90. let jsme pro novou koncepci územního rozvoje (po analýze přístupů) přiklonili k německému pojetí, které jednoznačně a srozumitelně strukturuje centra na kategorie vyšší, střední, nižší a malá.

V Německu regionální plánování nevyužívá tyto kategorie žádná další "nadlepšování". Vzhledem k tomu, že některá centra (z různých důvodů, zejména velikosti) nedosahují standardu, je pro tato města (obce) použita podkategorie možné (mögliche) centrum. To mj. znamená, že je žádoucí, pro saturaci potřeb území, cíleně podporovat tyto kategorie center.

V českém převodu jsme po diskusích navrhli členění center na významná a ostatní. Pro zařazení do příslušné kategorie je mimo velikosti centra (počet obyvatel) významné též jeho spádové území, a to jak z hlediska počtu obyvatel, tak i z hlediska jeho rozlohy. Týká se to zejména středních (a nižších) center), která by ještě měla být pro své spádové území dobře dostupná. V případě, že to centrum neumožňuje, je žádoucí ve vzdálenějších územích posílit roli významných nižších center.

Spádová území (regiony) poměrně významně korelují, zejména v územích s nižší hustotou zalidnění, s administrativními centry regionů (v ČR krajů). V intenzivně osídlených nebo rozlehlých regionech může být vyšších center více.

Střední centra dominují regionům nižší úrovně (např. okresu) a měla by saturovat obyvatelům svého spádového území podstatnou část služeb i nabídku pracovních míst.

V sídelní struktuře bývají obvykle vymezovány následující kategorie center:

kategorie center			počet obyv. (v tis.) cca		počet center (návrh)
			centra	spád. území (vč. centra)	
A	vyšší	významné	100	200	15
B		ostatní	50	100	13 (14)
C	střední	významné	20	40	40 (43)
D		ostatní	15	30	32 (35)
E	nižší	významné	10	20	nejsou navrhována
F		ostatní	5	10	nejsou navrhována
G	malá		3 (2)	obvykle > 5	nejsou navrhována

Dvojití počty center v tabulce jsou způsobeny existencí dvojcenter. Nižší údaj počítá dvojici propojených měst jako jedno centrum, vyšší číslo počítá města jednotlivě. Velikost (počet obyvatel) centra je uváděna jako orientační. Pokles o cca 10 % (příp. více) neznámá přeřazení do nižší kategorie. Mohou rovněž existovat výjimky z důvodu významu a polohy center.

Mimo vlastní centra (počet obyv.) je významné též jeho spádové území. Toto spádové území by mělo (vč. centra) mít minimálně dvojnásobek (spíše více) obyvatel než vlastní centrum. Tento počet je významný pro kapacitu (efektivitu) nekomerčního vybavení, zejména školského a zdravotnického.

Vzhledem k tomu, že jakékoliv centrum by mělo (min. pro své obyvatele) poskytovat i základní služby, je následující **katalog vybavení** koncipován opačně, takže začíná malými centry (G) a následně **přirazuje nároky na vybavení centra pro vyšší kategorie**.

Kapacity jednotlivých zařízení (zejména vzdělávacích) by u vyšších kategorií měly korelovat s počtem obyvatel vlastní centra (základní školy apod.), u dalších zařízení, která nejsou obvykle u nižších center, pak s celkovým počtem obyvatel spádového území.

U kategorií G (centra malá) a F (centra nižší ostatní) jsou významná zařízení pro základní potřeby obyvatel (škola, lékař, obchod, restaurace).

Od kategorie E (nižší významné centrum) má mimo obslužných zařízení (veřejných i komerčních) významnou roli nabídka pracovních míst. Dojízdka za prací je pro tato centra významnější než dojízdka za službami. Počet přítomných obyvatel (vč. dojíždějících) je obvykle vyšší (někdy i významně) než počet obyvatel. Tato skutečnost ovlivňuje zejména nároky na komerční zařízení (obchod, služby).

Vyšší centra (A a B) a střední centra (C a D) by měla saturovat podstatnou část potřeb (vč. nabídky pracovních míst) obyvatel svého spádového území. Vazby v rámci tohoto území by mělo být možné realizovat regionální hromadnou dopravou.

Vzhledem k tomu, že kategorie A zahrnuje centra rozdílné velikosti a regionálního významu, navrhuje se je členit na:

A1 – vyšší centrum republikové (Praha)

A2 – vyšší centrum nadregionální (Brno)

A3 – vyšší centra regionální – všechna ostatní krajská města (vč. Ostravy). Jejich spádový obvod nepřesahuje (mimo lokální výjimky) území kraje. V území Ústeckého a Moravskoslezského kraje, s vyšším zastoupením velkých měst a složitější sídelní strukturou, jsou vymezena dvě regionální centra.

Katalog vybavení center jednotlivých kategorií

Malé centrum (G) - více než 3 (2) tis. obyvatel
- spádové území 5–10 tis. obyv.
- dostupnost do 10 km (cca 15 min)

- ZŠ, MŠ, jesle
- všeobecný a zubní lékař
- ambulantní zařízení pečovatelské služby
- pošta
- zařízení pro společenské a kulturní akce, klubovny
- restaurace s možností ubytování
- sportoviště
- veřejná knihovna
- maloobchodní zařízení základní potřeby

Nižší centrum - významné (E) více než 10 tis. obyvatel, ostatní (F) více než 5 tis. obyv.
- spádové území 20, resp. 15 tis. obyv.
- dostupnost do 15 km (cca 20 min)

navíc zařízení oproti předchozím (pro kat. E, pro kat. F přiměřeně):

- střední škola
- odborní lékaři
- zařízení pro seniory
- penzióny
- více restauračních provozů
- sportovní hala a hřiště
- obchodní zařízení s širší nabídkou
- řemeslné služby
- výstavní prostory
- pobočky bank, pojišťoven
- městská policie

Střední centrum - významné (C) více než 20 tis. obyvatel, ostatní (D) více než 15 tis. obyv.
- spádové území 40, resp. 30 tis. obyv.
- dostupnost do 20 km (cca 30 min)

navíc zařízení oproti předchozím (pro kat. C, pro kat. D přiměřeně):

- střední školy s maturitou

- nástavbová vzdělávací zařízení
- zařízení pro podporu talentu (hudební, výtvarné aj.)
- rehabilitační zařízení
- zařízení stacionární péče pro zdravotně postižené
- základní nemocnice
- krytý plavecký bazén
- sportovní hala s tribunami pro diváky
- stadion pro lehkou atletiku
- prostory pro divadelní představení
- muzeum
- knihovna s odbornými publikacemi
- obchodní domy, odborné prodejny, prodejní galerie
- hotely a jiná ubytovací zařízení
- úřady a soudy nižšího stupně, policie

Vyšší centrum - významné (A) více než 100 tis. obyvatel, ostatní (B) více než 50 tis. obyv.
 - spádové území 100 tis. obyv.
 - dostupnost do 50 km (cca 45 min)

navíc zařízení pro kat. A a B:

- univerzity, odborné VŠ
- výzkumné ústavy
- speciální školy nadregionálního významu (např. konzervatoře)
- odborné školy
- odborné akademie
- nemocnice pro profesní vzdělávání
- divadlo, koncertní sítě
- kongresová zařízení
- muzea a galerie
- vědecká knihovna
- sportovní stadiony s více jak 15 tis. místy v hledišti
- hotely vyšší kategorie
- úřady a soudy vyššího stupně
- hlavní pobočky bank, pojišťoven aj. organizací

Komentář:

nižší centrum – centrum by mělo mít upravené veřejné prostranství (náměstí, hlavní ulice), vč. parkování a vhodně umístěný terminál (stanoviště) hromadné dopravy (pokud možno ve vazbě na železniční stanici)

střední centrum – u středních center, saturujících potřeby obyvatel spádového území, vznikají zóny obchodu (služeb) většinou na obvodě města (napojení na silnici) – žádoucí je jejich koncentrace do areálů (úspora parkovacích míst)

vyšší centrum – u vyšších center je obvykle více areálů obchodu a služeb.

Mezi významná vyšší centra (A) jsou zařazována i města s více než 300 tis. obyvateli, ve kterých je řada zařízení a aktivit nadregionálního významu. Výjimečným centrem (celorepublikového významu) je hlavní město Praha s 1,28 mil. obyv. a 0,7 mil. pracovních míst.

Sledovaná kritéria samozřejmě nevyklučují, že vybavenost nižšího centra může zahrnout i zařízení center vyšších.

Stejně tak platí, že obce, které nejsou centrem osídlení, mohou mít některé funkce, obvyklé pro malá centra. Jedná se zejména o školu (i když nikoliv nezbytně devítiletou), poštu, základní zdravotní zařízení, maloobchodní zařízení pro nejzákladnější potřeby, základní restaurační zařízení. Tyto obce, dříve zvané „střediskové“, mají klíčový význam pro stabilizaci venkova, zejména tzv. periferního venkova.

Z hlediska velikosti (počtu obyvatel) a regionálního významu jsou v každé kategorii center sledovány dvě podkategorie – **významná a ostatní** (možná).

Ostatní centra nedosahují zcela velikostních, případně jiných parametrů (Ize však předpokládat jejich posílení). Jejich význam je zejména v území vzdáleném od jiných center.

Mezi ostatní centra jsou zařazována též centra v aglomeracích velkých měst, resp. v jejich blízkosti s malým spádovým obvodem.

Malá centra (v řídkce osídleném území, tzn. s malým spádem) mohou mít méně než 3 tis. obyv., neměly by však mít méně než 2 tis. obyv.

Obdobně u menších obcí, které nejsou sledovanými centry, může být některé základní vybavení (MŠ, ZŠ aj.).

Roli centra mohou v oblasti struktury a kapacity zařízení zastávat společně i dvě města (obce).

Katalog by mohl napomoci stabilizaci např. nemocnic a středních škol. Jejich zrušení by mělo důsledky nejen ve zhoršení dostupnosti obyvatel do vzdálenějších center, také by to však znamenalo zánik pracovních míst ve stávajících centrech.

Výše uvedené standardy středních center splňují téměř všechna bývalá okresní města a též některá další města této velikostní kategorie.

Standardy vyšších center v podstatě splňují všechna krajská města a některá další této velikostní kategorie.

Problémem řady center je nízká nabídka pracovních míst (zejména jejich struktury) pro jejich spádové území. Obyvatelé vyjíždějící za prací realizují řadu svých potřeb (vzdělání dětí, obchod a služby) mimo své bydliště. To negativně ovlivňuje prosperitu provozovatelů těchto zařízení v místě jejich bydliště.

Stabilizace sídelní struktury by měla umožnit, aby obyvatelé mohli podstatnou část svých potřeb realizovat v místě bydliště, resp. v blízkém centru.

Pro vymezení **kategorií center** je nezbytné analyzovat řadu faktorů, které parametry jednotlivých typů ovlivňují.

Nejvýznamnějšími faktory vymezení jsou:

- vlastní velikost centra (počet obyvatel, počet zaměstnanců)
- jeho spádový obvod (počet obyv., počet zaměstnanců)

Spádové obvody center (jednotlivých typů) jsou značně rozdílné a v řadě případů se překrývají. Nižší centrum leží obvykle ve spádovém obvodu centra vyššího.

Výchozím podkladem může být administrativní uspořádání území. Odvíjet od něj spádová území není jednoznačné, neboť reálný spád k jednotlivým administrativním centrům je značně rozdílný. Významným faktorem je dostupnost a atraktivita centra. Některá města (obce) mohou spádovat k více srovnatelně vzdáleným centrům. Důvodem je zpravidla vyšší nabídka pracovních míst a v jiném centru lepší nabídka služeb.

Situace je poměrně jednoduchá v řídkce osídleném území, ve kterém je málo významnějších center a ta jsou vzájemně značně vzdálená.

V urbanizovaném území je vysoká pravděpodobnost dominance hlavního (vyššího) centra a konkurence dalších blízkých center obdobně nebo nižší úrovně.

V hierarchizované soustavě osídlení nižší centra (a podstatná část jejich spádového území) "spádují" k centrům středním a tato centra, vč. části svého spádového území pak v některých vazbách spádují k centrům vyšším.

Atraktivita a dostupnost některých vyšších center v řadě případů překrývá (administrativní i faktické) spádové území středních center.

Obdobná je situace u nižších center v relaci k centrům středním i vyšším.

Do **středních center** spádují, mimo blízkých obcí, zejména obce z vnější části jejich obvodů a významná část jejich vlastních obyvatel "spáduje" k centrům vyšším. Tato skutečnost se často promítá do negativního salda dojíždky některých středních center.

Lze sledovat tři základní cíle dojíždky, které jsou realizovány denně nebo velmi často:

- za prací (centra obvykle neumožňují strukturovanou nabídku pracovních míst)
- za vzděláním (centra by měla saturovat výrazný podíl středoškolského vzdělání)
- za službami – veřejné a komerční (reagují na poptávku)

Jiné cíle dojíždky (kultura, zábava, rekreace a sport) jsou nepravidelné a teritoriálně rozprostřenější.

Za střední centra můžeme považovat města od 15 do 45 tis. obyv. To je poměrně značné rozpětí, většina bude v intervalu 15–30 tis. obyv. Modelovým příkladem mohou být města s 20–30 tis. obyv. a stejně velkým nebo větším spádovým územím (celkem více než 40 tis. obyv.). Existují však další příklady středních center:

- silné centrum bez faktického spádového území (jedná se většinou o město v aglomeracích velkých měst)
- slabší centrum v hustě osídleném území (např. město s 10 tis. obyvateli, se spádovým územím s řadou menších měst či velkých obcí)
- slabší centrum v řídko osídleném území (město s 5–10 tis. obyv. bez dalších městských sídel ve spádovém území)

Samozřejmě ve všech těchto případech je významným faktorem nejen demografický potenciál, ale též nabídka pracovních míst. S transformací ekonomiky (která však dosud nebyla v ČR ukončena) se poměrně významně snížil počet pracovních míst v industriálních centrech. Nové ekonomické aktivity (logistika, výroba, obchod, služby) vznikají na obvodě měst nebo na území sousedních, někdy i velmi malých obcí. V některých těchto zónách je nová nabídka pracovních míst (až v řádu tisíců).

Význam center ovlivňuje též polohový potenciál (blízkost vyššího centra, poloha na hlavních silničních a železničních trasách). Vliv dopravní infrastruktury může mít pozitivní faktory (atraktivita pro investory), tak i negativní důsledky (vyjíždka, zejména kvalifikovaných pracovníků za prací do atraktivnějšího vyššího centra).

Dostupnost center

Dostupnost center je sledována jako vzdálenost v km a v čase (min.) pro auta.

Důvodem sledování tohoto kritéria je skutečnost, že silniční síť umožňuje napojení všech sídel. Vysokou plošnou obsluhu umožňuje též hromadná autobusová doprava, která zejména v řídko osídleném území má jen omezený počet spojů. Železnice neumožňuje plošnou obsluhu území.

V případě dostupnosti **vyšších center** je významné, zda lze pro spojení z větší či menší části využít dálnice nebo upravené hlavní silnice; tj. silnice, které mají extravilánové vedení a jsou vybaveny (ne vždy) mimoúrovňovými křižovatkami. Tyto silnice umožňují výrazné zkrácení času jízdy.

V těchto případech je dostupnost v minutách lepší než v km, tzn. že průměrná rychlost je vyšší než 60 km/hod. V případě velkých měst (Praha, Brno, Ostrava) posledních 5-10 km v zastavěném území (pokud je cílem centrum města) znamená značné prodloužení času jízdy.

Autobusová doprava je pochopitelně pomalejší, neboť autobusy (mimo dálkových) na trase několikrát zastavují a v některých případech zajiždějí k autobusovým terminálům uvnitř větších měst.

Rychlejší řešení může být využití železniční dopravy, ta většinou vede k hlavním nádražím vyšších center. Odpovídající rychlostní standard 160 km/hod má jen menší část modernizovaných koridorů, zejména na tratích Praha – Olomouc – Ostrava a Břeclav – Přerov. V těchto případech se však většinou jedná o spojení **meziregionální**, nikoliv o vazby menších center a jejich spádového území k vyšším centrům.

Význam železniční dopravy je zejména v regionálních vazbách na centra velkých měst (Praha, Brno, Ostrava, Plzeň), kde lze realizovat intervalový či taktový režim.

Dosud nebyla dokončena modernizace na významných spojeních Praha – Plzeň, Praha – České Budějovice, Praha – Lysá nad Labem, Brno – Přerov. V ČR je velmi nízký podíl dvou (a více) kolejných tratí. Tato skutečnost výrazně omezuje kapacitu a rychlost, neboť, zejména v příměstském území velkých měst je na jedné trati vedena dálková a regionální osobní doprava i doprava nákladní.

V dostupnosti **středních center**, která by neměla přesahovat čas jízdy 20 min, významně (mimo IAD) dominuje autobusová doprava. Železniční (regionální) doprava je možná oproti silniční dopravě jen na malém počtu tratí v případech, kdy na její trase leží města a velké obce. Rychlostní standard tratí a četné zastávky až na výjimky neumožňují průměrnou rychlost 60 km/hod. Vyšší centra jsou pro svá "příměstská" území pochopitelně i centry středními, intenzita příměstských vazeb je výrazně větší než spojení se vzdálenějšími středními centry.

Mimo tras hlavních silnic a železnic (pomineme-li jejich standard) leží několik středních center: Rakovník, Prachovice, Tachov, Litvínov a Vrchlabí; většinou mají relativně krátké přivaděče.

Potenciál železniční dopravy je možné výrazně zvýšit komplexním řešením vazeb vč. optimalizace přestupů z autobusů na vlaky a realizací parkovišť (P+R) pro individuální automobilovou dopravu nejen na obvodě velkých měst. U některých ZÚR je koncepce (P+R) promítnuta.

Silnice a železnice zařazené do TEN-T sledují zejména dálková spojení, nikoliv regionální vazby k centřům osídlení.

V rozvoji dopravních sítí nejsou vymezeny ani jasně stanovené priority v řešení závažných deficitů. Nejsou vymezeny "hlavní" silnice a železnice, síť silnic I. třídy a celostátních železničních tratí je velmi rozsáhlá a dle zátěžových modelů zahrnuje rozsáhlé úseky s nízkým využitím.

Do hlavní železniční sítě bychom mohli zařadit trasy AGC a TEN-T. Mimo koridorových tratí (1370 km), které dosud nebyly dokončeny, je v evropské síti dalších 993 km. V dálniční síti je dokončeno 1140 km, cílový rozsah je cca 2100 km. Délka hlavních silnic vč. dálnic by měla dosáhnout cca 4000 km. Délka hlavních silnic (mimo dálnic), které mají odpovídající standard, není sledována. Většinou se jedná o kratší úseky související s obchvaty sídel. Nejvýznamnější deficity v napojení na existující silnice sousedních zemí Německa a Rakouska představují cca 570 km.

Dopravní sektorové strategie sledují připravované stavby aniž by se posuzovaly celkové přínosy. Velká část těchto staveb jsou (zejména v případě železnic) rekonstrukce (většinou bez zvýšení rychlosti a kapacity). PÚR ČR je z tohoto hlediska výrazně koncepčnějším dokumentem, neboť navrhuje souvislé trasy, sledující podstatnou část vazeb meziregionálních a přeshraničních.

Veřejná infrastruktura

Veřejnou infrastrukturou jsou (dle Stavebního zákona, § 2) dopravní infrastruktura, technická infrastruktura, občanské vybavení a veřejná prostranství.

Pro regionální plánování je významné zejména občanské vybavení (sociální infrastruktura) a část dopravní infrastruktury (terminály veřejné dopravy).

Školství

Základní školy, mateřské školy a jesle jsou v kompetenci (zřizování, provoz) obcí. V zásadě by měla být v každé obci s 3 tis. a více obyvateli (v sídle, resp. spádovém území) úplná základní škola. Zkušenosti ze zahraničí směřují ke koncentraci do větších škol a dopravou žáků školními autobusy (Schulbus), kdy se blízké obce dohodnou na společné, komplexně vybavené škole. V ČR došlo po r. 1990 k administrativnímu „rozpadu“ řady obcí a jejich kooperace často není uspokojivá. Týká se to zejména malých odloučených obcí v příměstském území velkých měst, s výrazným nárůstem obyvatel, které v řadě případů ZŠ nemají. V současné době je v ČR cca 2 700 úplných ZŠ (ve 1 317 obcích) a cca 1 440 malotřídek (v 1 239 obcích).

Řada žáků a studentů středních škol dojíždí do větších měst, kde zejména "prestižní" školy mají převis zájmu. Průměrná kapacita základních a středních škol je (údaj v úrovni krajů) využita (mimo Prahy a středních Čech) na cca 70 %.

Střední školy, zejména gymnázia, jsou téměř ve všech městech nad 10 tis. obyv., tzn. v téměř všech významných nižších centrech. Nízký je, až na výjimky, zájem o odborné střední školy a učiliště. V oblasti středního školství mimo veřejných zařízení působí i řada škol, provozovaných jinými subjekty. Lokalizovány jsou zejména ve větších městech, kde lze očekávat větší zájem o placené studium. Nárůst počtu středních škol, resp. jejich kapacit lze předpokládat zejména v Praze a jejím příměstském území, kde řada dříve menších měst v blízké době překročí velikost 20, resp. 10 tis. obyvatel. V některých případech již k realizacím došlo. V jiných krajích nárůst obyvatel v řádu desítek tisíc obyvatel zřejmě nelze očekávat.

Vysoké školy veřejné (či soukromé), **resp. jejich odloučená pracoviště** (fakulty, ústavy) jsou ve všech krajských městech a řadě dalších vyšších či středních centrech. V některých zemích jsou renomované (historické) university mimo hlavní správní centra; v České republice je v této oblasti jen Karlova universita v Praze.

Zdravotnictví

Ve zdravotnictví dochází ve většině krajů ke **koncentraci komplexní a vyšší péče do páteřních nemocnic**, které jsou mimo krajských měst též ve významných středních centrech, v některých okresních městech. "Omezená" nemocniční péče (několik primariátů) je v řadě dalších středních měst. Některé nemocnice jsou transformovány na zařízení pro dlouhodobě nemocné (LDN).

Fakultní nemocnice zřizuje a provozuje stát, ostatní nemocnice kraje. Mohou být provozovány též městy nebo neveřejnými subjekty.

Základní péče je poskytována praktickými lékaři, kteří mají smlouvy se zdravotními pojišťovnami. Je velmi málo reálné (neuvažuje s tím ani katalog zařízení) působení praktických lékařů v malých městech a obcích (pod 2 tis. obyv.).

Kultura, sport

Do nekomerčního vybavení obcí lze zahrnout též zařízení kultury (divadla, knihovny, muzea aj.) a sportu (hřiště, bazény, sport. haly aj.). Ve sledovaných kategoriích center středních, příp. nižších tato zařízení existují. Některá zařízení mohou být i v menších obcích.

Vyhodnocení kapacit a standardů jednotlivých zařízení by mělo být předmětem vyhodnocení v rámci Územně analytických podkladů (ÚAP).

Terminály veřejné dopravy (IDS)

Tato zařízení (zejména vlaková a autobusová nádraží) by měla umožňovat přestupy z regionální a meziregionální doprava na MHD centra (a opačně). Měly by být též vybaveny parkovišti (P+R) pro přestupy z IAD.

V roce 2016 byly FA ČVUT zpracovány "standards dostupnosti veřejné infrastruktury". Týkají se zejména přímé dostupnosti sledovaných zařízení obcí a měst (nebo jejich částí) pod 10 tis. obyv. Většinou sledují "přítomnost" zařízení v obci nebo dostupnost pěší (vzdálenost, čas). Měly by být aktualizovány.

3. Vymezení center osídlení

V předkládaném návrhu center je cílem navrhnout **vyšší a střední centra**; jejich "velikost" až na výjimky odpovídá počtu obyvatel v administrativním vymezení. V současnosti ve vyšších centrech žije 3 729,8 tis. obyvatel, tj. 35,1 % obyvatel ČR (k 1. 1. 2017).

V některých případech jsou do center zahrnuty též bezprostředně navazující obce, které vytvářejí společný urbanistický celek. Jsou to zejména odloučená města (obce), např. Kosmonosy od Mladé Boleslavi, Králův Dvůr od Berouna, Staré Město a Kunovice od Uherského Hradiště.

Dále se jedná o zahrnutí menších obcí s významným suburbánním rozvojem bydlení nebo ekonomických aktivit (např. Ovčáry u Kolína). V některých případech již došlo k propojení zástavby dvou samostatných měst (např. Chomutov – Jirkov, Tábor – Sezimovo Ústí).

V dalších případech již v minulosti byla sledována koordinace rozvoje blízkých měst (např. Zlín – Otrokovice, Kolín – Kutná Hora, Cheb – Františkovy Lázně, Česká Třebová – Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto – Choceň). Tyto příklady (a některé další) byly do návrhu kategorizace vyšších a středních center promítnuty.

Návrh center je zobrazen v kartogramu 1 „Návrh kategorizace center osídlení ČR“

Vyšší centra

Do kategorie **vyšších center** byla zařazena **statutární města** ČR (mimo Havířova). Řada z nich, vzhledem k tomu, že jsou součástí aglomerací a leží v blízkosti hlavního centra, nemá větší regionální význam.

Vyšší centra jsou členěna na významná (A) a ostatní (B).

Významná vyšší centra jsou většinou města s cca 100 tis. obyvateli, horní hranice není stanovována. Jsou to zpravidla jádra sídelních aglomerací. V ČR (na rozdíl od jiných zemí) jsou krajská města největšími městy ve svém správním území. Proto byla zohledněna i přes výrazně nižší počet obyvatel (Karlovy Vary, Jihlava, Zlín) jejich role v sídelní struktuře zařazením do této kategorie (A). Vzhledem k srovnatelnému či vyššímu počtu obyvatel a zejména regionálnímu významu byla do této kategorie zařazena i centra Opava a Chomutov/Jirkov.

Kategorie A je vzhledem ke svému rozpětí členěna na tři podkategorie center: A1 republikové (Praha), A2 nadregionální (Brno) a A3 regionální.

Praha má v rámci ČR výrazně dominantní postavení a to nejen násobně vyšším počtem obyvatel, tak regionálním významem (vč. významné dojízdky z řady krajských měst). Je zde soustředěna podstatná část správních orgánů České republiky a zastupitelské mise zahraničních států. Letiště Praha Ruzyně zahrnuje cca 90 % výkonů všech českých letišť.

Brno je druhé největší město ČR. Jako jediné další krajské centrum má nadregionální význam, přesahující hranice kraje. Sídli zde některé správní orgány s celorepublikovou působností.

Obě tato města vykazují výrazně nadprůměrnou ekonomickou výkonnost.

Do kategorie A3 (vyšší centra regionální) byla (mimo Prahu a Brna) zařazena **všechna krajská města**, vč. těch, která nesplňují kritérium 100 tis.

V současnosti (k 1. 1. 2017) má z 13 krajských měst:

- 6 měst více než 100 tis. obyvatel: Praha, Brno, Ostrava, Plzeň, Liberec a Olomouc,
- 4 města 90–100 tis. obyvatel: České Budějovice, Ústí n. L., Hradec Králové a Pardubice,
- 3 města mají méně: Zlín, Jihlava, Karlovy Vary.

Přítom z hlediska sídelní, regionální i administrativní struktury mají všechna krajská města relativně stejné postavení a stejný význam v rámci svého kraje. Proto byl u těchto měst kromě jejich administrativní role zohledněn počet obyvatel spádového území. Jedná se konkrétně o:

Karlovy Vary – spádové území 204,9 tis. obyv. (bez Chebska)

Jihlava – spádové území 477,5 tis. obyv.

Zlín – spádové území 621,9 tis. obyv. (aglomerace Zlín-Otrokovice má 93,1 tis. obyv.).

U dalších dvou srovnatelných měst byl zvolen stejný přístup, a proto byla tato města začleněna do kategorie A:

Chomutov – spádové území 210,6 tis. obyv. (bez Mostecka)
Opava – spádové území 229,2 tis. obyv.

U kategorie (B) vyšší centra ostatní splňují kritérium 50 tis. (-10 %) obyvatel všechna statutární města s výjimkou:

Jablonec nad Nisou – spádové území 118,9 tis. obyv.
Prostějov – spádové území 120,9 tis. obyv.
Přerov – spádové území 118,8 tis. obyv.

Do vyšších center ostatních byla následně zařazena města:

	počet obyvatel v tis.	
	město	spádové území
Kolín – Kutná Hora	společně 52,3	218,7
Tábor	vč. Sezimova Ústí a Plané nad Lužnicí 45,8	121,3
Cheb	vč. Františkových Lázní 37,9	91,8

Cheb je nejvýznamnějším blízkým centrem pro obyvatele bavorského okresu Wunsiedel (okresní město Wunsiedel má 9,3 tis. obyv. a největší město Marktreudwitz 17,1 tis. obyv.).

Praha se svou velikostí (1 280,5 tis. obyv.) a ekonomickou výkonností (HDP/obyv.) výrazně odlišuje od ostatních center. Jako jediné město vytváří metropolitní region evropské úrovně, ve kterém jsou "bilančně" realizovány nárůsty obyvatel ČR. Brno se od ostatních vyšších center odlišuje, mimo počtu obyvatel a HDP/obyv., blízkou dostupností metropolitního regionu Wien – Bratislava (s velmi vysokým HDP/obyv.), který leží na významném rozvojovém dunajském koridoru osídlení.

Přehled vyšších center dle jednotlivých krajů

Pro vyšší centra je z hlediska jejich demografického vývoje důležitý nejen počet obyvatel ve městě, ale i ve spádovém obvodu POÚ, který zahrnuje též významnou část suburbánního rozvoje. V případě Prahy, Brna a Plzně, které jsou obklopeny okresy Praha-východ, Praha-západ, Brno-venkov, Plzeň-sever a Plzeň-jih, je možné sledovat vývoj v těchto správních územích nebo v jejich části. Vyšší centra se v příměstských okresech nevyskytují.

Středočeský prostor zahrnuje též Prahu, která je samostatným krajem, zásadně však ovlivňuje uspořádání sídelní struktury, neboť je významným dojížďkovým centrem nejen pro bezprostředně navazující území.

Vývoj počtu obyvatel vyšších center

kraj	kat.	město	počet obyv. centra v tis.		počet obyv. SO POÚ v tis.	
			2017	změna 1991-2017	2017	změna 1991-2017
Praha	A1	Praha **)	1 280,5	+66,3	1 592,6	+202,3
Středočeský	B	Mladá Boleslav *)	50,3	+2,6	91,4	+11,7
	B	Kladno	68,7	-3,1	114,6	+6,5
	B	Kolín *)-Kutná Hora	52,3	-1,6	91,9	+2,1
Jihočeský	A3	České Budějovice*)	101,1	0,0	139,6	+12,2
	B	Tábor *)	45,8	-1,1	68,6	0,0
Plzeňský	A3	Plzeň **)	170,5	-3,2	252,8	+11,8
Karlovarský	A3	Karlovy Vary	49,0	-7,0	67,1	-2,9
	B	Cheb *)	37,9	+0,8	50,2	+2,3
Ústecký	A3	Ústí n. L. *)	96,3	-3,7	111,4	-0,8
	A3	Chomutov-Jirkov	68,3	-3,0	81,6	+1,8

	B	Most	66,8	-3,9	75,3	-3,3
	B	Teplice *)	54,6	-2,5	70,6	-1,0
	B	Děčín	49,5	-4,4	61,3	-2,4
Liberecký	A3	Liberec	103,9	+2,7	108,7	+4,8
	B	Jablonec n. N.	45,7	-0,2	55,7	+2,5
Královéhradecký	A3	Hradec Králové	92,9	-7,0	115,4	-2,2
Pardubický	A3	Pardubice *)	93,2	-3,9	117,1	+3,2
Vysočina	A3	Jihlava	50,6	-1,3	77,7	+2,8
Jihomoravský	A2	Brno **)	378,0	-10,3	468,2	+13,0
Olomoucký	A3	Olomouc	100,4	-2,4	159,4	+7,6
	B	Prostějov	44,0	-4,9	89,4	-2,2
	B	Přerov	43,8	-7,5	69,1	-6,4
Zlínský	A3	Zlín	75,1	-6,0	99,2	-3,2
Moravskoslezský	A3	Ostrava	291,6	-35,7	316,2	-31,0
	A3	Opava	57,4	-5,4	101,4	-1,6
	B	Frýdek-Místek *)	60,1	-6,2	111,6	+2,3
	B	Karviná	54,4	-14,0	65,8	-11,9

Pozn. *) Vymezení center: *) Mladá Boleslav + Kosmonosy + Bradlec, *) Kolín + Ovčáry, *) České Budějovice + Dobrá Voda u Č. Budějovic + Litvínovice + Srubec, *) Tábor + Sezimovo Ústí + Planá nad Lužnicí, *) Cheb + Františkovy Lázně, *) Ústí n. L. + Trmice, *) Chomutov + Jirkov, *) Teplice + Novosedlice + Proboštov, *) Pardubice + Rybitví + Staré Hradiště, *) Frýdek-Místek + Staré Město + Sviadnov

**) V údajích o SO POÚ jsou v případě Prahy uvedeny kromě Prahy údaje za okresy Praha-východ a Praha-západ, v případě Plzně kromě SO POÚ Plzně také SO POÚ Starý Plzenec, Nýřany, Třebošná a Dobřany, v případě Brna kromě Brna také SO POÚ Šlapanice a Kuřim.

Úbytky počtu obyvatel vč. obyvatel vyšších center postihují industriální regiony, tj. zejména kraje Karlovarský, Ústecký, Olomoucký, Zlínský a Moravskoslezský. To, že se projevují významněji až v poslední době, je důsledkem neprovedené transformace v 90. letech. Vnitrostátní migrace v tomto rozsahu by neměla být vážným problémem. Při současném nedostatku pracovníků v jiných regionech se může zrychlit.

Ve **středočeském prostoru** dominuje Praha, která je samostatným krajem. Její regionální působení zasahuje na jihu a jihozápadě k hranicím Jihočeského a Plzeňského kraje. V tomto území jsou významná střední centra Benešov, Příbram a Beroun. Severním směrem v koridoru dálnice D8 a železniční trati území Středočeského kraje přesahuje a mimo Mělnicka zahrnuje též Litoměřicko. Dalšími vyššími centry ostatními jsou Mladá Boleslav, dvojměstí Kolín-Kutná Hora (Střední Polabí) a Kladno, které je nejbližším centrem pro Rakovnicko.

V **Jihočeském kraji** je mimo Českých Budějovic navrženo další vyšší centrum ostatní Tábor, který vytváří druhou jihočeskou aglomeraci na křížení severojižní osy (Praha – České Budějovice) se západovýchodní spojnicí center Strakonice – Písek – Tábor – Pelhřimov – Jihlava.

V **Plzeňském kraji** zcela dominuje Plzeň, jediným dalším (významným středním) centrem jsou Klatovy.

Karlovarský kraj – mimo Karlových Varů je navržen Cheb jako vyšší centrum ostatní. Karlovy Vary mají velmi špatné spojení jak s Prahou, tak s Plzní. Cheb má velmi dobré propojení třemi trasami na bavorskou dálnici A93, na které leží centra Hof a Weiden in der Oberpfalz. Pro mezilehlé bavorské území je Cheb nejbližším vyšším centrem.

Ústecký kraj má 5 statutárních měst a dvěma koridory vazby na Sasko. Významným vyšším centrem, vzhledem ke své poloze, je mimo Ústí nad Labem i Chomutov. Západní část kraje (s vazbou na D7) spadá na Prahu, severovýchodní část (Šluknovsko) spíše na Českou Lípou, případně Liberec.

Liberecký kraj – kromě krajského města Liberce je navržen jako vyšší centrum ostatní Jablonec nad Nisou, který tvoří s Libercem společnou aglomeraci.

Ve **východočeském prostoru** jsou obě krajská města (Hradec Králové, Pardubice) jádrovým územím společné aglomerace.

V Kraji **Vysočina** má relativně slabší centrum Jihlava dobrou polohu v těžišti území.

V **Jihomoravském kraji** výrazně dominuje Brno, střední centra leží v jižní části území kraje při rakouských a slovenských hranicích.

V **Olomouckém kraji** dominuje Olomouc, vyšší centra ostatní Přerov a Prostějov mají vzhledem k malé vzdálenosti od Olomouce nízký regionální význam.

Ve **Zlínském kraji** je jediným vyšším centrem krajské město, vytvářející aglomeraci s Otrokovicemi, přes které navazuje na koridor osídlení v údolí Moravy.

V **Moravskoslezském kraji** je mimo Ostravu navrženo významné vyšší centrum Opava, které samozřejmě nedosahuje významu Ostravy, ale spadáje k němu významná severozápadní část území kraje a posiluje se tím sídelní struktura kraje. Regionální význam statutárních měst (Karviná, Havířov), které jsou součástí aglomerace, je velmi nízký. Určitý regionální význam má Frýdek-Místek, ležící v koridoru dálnice D48.

Regionální význam center, mimo nabídky obslužných funkcí, významně ovlivňuje (i při nízké nezaměstnanosti) nabídka pracovních míst. Z analýzy počtu zaměstnanců na počet obyvatel vyplývá, že při republikovém průměru cca 50 (49,5) by vyšší centra měla dosáhnout úrovně cca 80. Tuto úroveň překračují (v pořadí) města:

Mladá Boleslav (115,6), České Budějovice (88,6), Jihlava (85,5), Brno (84,5) a Hradec Králové (83,0). Následují Praha a Plzeň (shodně 79,7), Kolín (79,5) a Ostrava (75,0). Pod úrovní 60 jsou města Kladno, Tábor, Cheb, Ústí nad Labem, Chomutov, Most, Teplice, Děčín, Jablonec nad Nisou, Přerov, Frýdek-Místek, Karviná. Nejnižší hodnotu má Havířov (22,6), který je v podstatě sídlištním celkem, a proto není zařazen (přes svou velikost) do vyšších center.

Vzájemné vzdálenosti vyšších center

Modelově je pro dostupnost vyšších center uvažována vzdálenost 50 km, to představuje časovou náročnost 45–60 minut. V případě Prahy (resp. Brna) lze uvažovat, vzhledem k atraktivitě města a rozložení cílů (aktivit) nejen v městském centru, i o vzdálenosti vyšší (kompaktní území Prahy sahá do vzdálenosti přibližně 10 km od centra). Vzdálenost 50 km přibližně odpovídá vyššímu centru s cca 100 tis. obyvateli, u ostatních center bude zřejmě nižší.

Největší vzájemné vzdálenosti mezi vyššími centry jsou v případech:

Pardubice – Olomouc	149 km
Pardubice – Brno	138 km
Jihlava – České Budějovice	126 km
České Budějovice – Plzeň	124 km
Karlovy Vary – Kladno	123 km

Absenci vyššího centra ve východní části Pardubického kraje částečně kompenzují významná střední centra Česká Třebová/Ústí nad Orlicí a Svitavy. Západní část Olomouckého kraje (Mohelnice) má velmi dobré silniční spojení s krajským městem. V území mezi Jihlavou a Českými Budějovicemi leží významné střední centrum Jindřichův Hradec a mezi Českými Budějovicemi a Plzní významná střední centra Písek a Strakonice. Území východní části Karlovarského kraje a navazující území sousedních krajů Plzeňského a Středočeského postrádá významnější centra. Na jeho obvodě leží jediné střední centrum Rakovník.

Výrazně velké vzdálenosti od vyšších center vykazují některá příhraniční území; uváděné jsou vzdálenosti od krajského města (a dále od jiných center):

Jihočeský kraj: Dačice 87 km a 32 km (od Jindřichova Hradce), 44 km (od Jihlavy)

Plzeňský kraj: Kašperské hory 88 km, Planá 63 km, Kdyně 61 km, Nýrsko 59 km

Ústecký kraj: Šluknov 50 km (od Děčína)

Liberecký kraj: Doksy 55 km a 29 km (od Mladé Boleslavi)

Královéhradecký kraj: Kopydlno 53 km a 30 km (od Mladé Boleslavi), Broumov 78 km a 31 km (od Náchodu), Vrchlabí 61 km, Žacléř 63 km, Rokytnice v Orlických horách 57 km
Pardubický kraj: Jevíčko 100 km a 27 km (od Svitav), Králíky 85 km a 45 km (od Ústí nad Orlicí) a 34 km (od Šumperka); Polička 64 km, Žamberk 60 km
Vysočina: Náměšť nad Oslavou 68 km a 36 km (od Brna), Bystřice nad Perštejnem 67 km a 50 km (od Brna), Jemnice 58 km, Ledec nad Sázavou 52 km a 30 km (od Havlíčkova Brodu)
Jihomoravský kraj: Velká nad Veličkou 84 km a 15 km (od Veselí nad Moravou), 45 km (od Hodonína) a 32 km (od Uherského Hradiště); Vranov nad Dyjí 88 km (od Brna) a 20 km (od Znojma), Velké Opatovice 57 km a 37 km (od Blanska)
Olomoucký kraj: Javorník 118 km a 58 km (od Šumperka), Zlaté Hory 102 km a 51 km (od Šumperka)
Zlínský kraj: Rožnov pod Radhoštěm 61 km, Karolínka 55 km a 22 km (od Vsetína)
Moravskoslezský kraj: Rýmařov 58 km (od Olomouce) a 51 km (od Opavy), Vrbno pod Pradědem 52 km (od Opavy), Vysoká 46 km (od Opavy), Osoblaha 57 km (od Opavy)
Vzdálenosti jsou uváděny po silnici, železniční spojení je až na výjimky delší a mimo koridorové tratě časově náročnější.

Střední centra

Ve středních centrech žije 1487,3 tis. obyv., tj. 14,1 % obyv. ČR (k 1.1.2017). Společně s centry vyššími představují síť center, která zásadním způsobem stabilizuje sídlní strukturu. Je v nich soustředěna významná část obyvatel (5201,1 tis. obyv., tj. 49,2 % obyv. ČR) a zejména podstatná část ekonomických aktivit (vč. obchodu a služeb) a významných zařízení vzdělávacích, zdravotnických a kulturních.

Velikost (počet obyv.) nad 20, resp. 15 tis. umožňuje stabilizovat poměrně širokou nabídku "služeb". To je významné zejména pro "služby" hrazené z rozpočtu měst, krajů a v některých případech i státu.

Samozřejmě koncentrace obyvatel je významná i pro komerční aktivity (ekonomicky aktivní obyvatelé, konzumenti). Mimo počtu obyvatel vlastního centra je významným faktorem i počet obyvatel reálného spádového území. To ne vždy koreluje s administrativním členěním.

V ČR je v současné době 62 měst s více než 20 tis. obyvatel, z nichž je 25 statutárních měst, která mají všechna více než 43 tis. obyv. Do významných středních center lze pochopitelně zařadit některá města, jejichž počet obyvatel se o cca 10 % snížil a další okresní města, jejichž regionální význam se změnil.

Mimo významných středních center je navržena řada středních center ostatních. Jsou to zejména centra v jihozápadním příhraničním území (Český Krumlov, Prachatice, Domažlice, Tachov, Mariánské lázně a Aš). Jejich velikost nedosahuje 15 tis. obyv. a vzhledem k tomu, že leží v řídké osídleném území, mají i relativně malý počet obyvatel ve svém spádovém území. V sídlní struktuře je jejich role nezastupitelná. Podobná situace je v Podkrkonoší a Jesenicku.

Druhou významnou skupinou jsou centra v aglomeracích, zejména Prahy a Ostravy. Jsou to relativně velká města, jejichž regionální význam je omezený, vzhledem k blízkosti silného vyššího centra.

Navržený systém (rozmístění) center umožňuje až na výjimky dobrou dostupnost (z hlediska vzdálenosti) z jejich spádového území.

Systém navržených vyšších a středních center v některých případech doplňují **významná nižší centra**. Jsou to města s 8 až 12 tis. obyvateli, která vzhledem k větší vzdálenosti od vyšších a středních center saturují potřeby obyvatel ve svém spádovém území. Ve většině krajů se jedná o 1 – 3 města, 4 a více těchto center je v krajích Olomouckém, Pardubickém a Vysočina

Vývoj počtu obyvatel středních center

kraj	kat.	město	počet obyvatel centra (tis.)		počet obyvatel SO POÚ	
			2017	změna 1991-2017	2017	změna 1991-2017
Středočeský	C	Příbram	32,9	-4,0	56,8	-0,9
	C	Nymburk/Poděbrady	29,0	+0,6	53,8	+3,1
	C	Beroun *)	27,9	+4,3	61,7	+12,5
	C	Mělník	19,3	-0,3	40,9	+3,1
	C	Benešov	16,5	+0,7	43,3	+5,8
	C	Rakovník	16,0	-1,5	34,8	+0,3
	D	Lysá n.L.-Milovice	20,7	10,9	25,3	+12,2
	D	Slaný	15,5	0,2	32,5	2,7
	D	Kralupy n.Vlt. *)	20,2	0,7	31,3	4,2
	D	Neratovice *)	18,5	1,1	31,6	4,9
	D	Brandýs n.L.-St.Boleslav	18,5	2,9	40,3	12,4
D	Říčany	15,2	4,6	49,2	22,6	
Jihočeský	C	Písek	30,0	+0,4	40,3	+1,2
	C	Strakonice	22,9	-1,8	37,9	-1,0
	C	Jindřichův Hradec	21,6	-0,3	42,7	+0,7
	D	Český Krumlov	13,1	-1,0	31,8	2,8
	D	Prachatice	10,9	-0,9	23,6	0,4
Plzeňský	C	Klatovy	22,4	-0,7	39,9	+0,1
	D	Rokycany	14,0	-0,7	36,4	+1,8
	D	Tachov	12,7	-0,1	17,3	+0,8
	D	Domažlice	11,2	-0,3	24,7	+0,7
Karlovarský	C	Sokolov *)	26,6	-1,3	41,5	-1,4
	D	Ostrov	16,9	-0,9	28,2	0,5
	D	Mariánské Lázně *)	15,2	-2,2	24,0	-1,5
	D	Aš	13,2	+0,9	17,7	+1,2
Ústecký	C	Kadaň-Kláštevec n.O.	32,5	-1,5	38,5	-0,9
	C	Litoměřice	24,2	-1,6	42,2	+0,7
	C	Louny	18,5	-2,3	38,2	-0,2
	C	Žatec	19,2	-1,1	27,2	-0,5
	D	Varnsdorf-Rumburk	26,6	-0,5	39,7	-0,2
	D	Litvínov	24,3	-4,8	37,6	-4,0
Liberecký	C	Česká Lípa	37,2	-2,3	51,9	+0,6
	D	Turnov	14,3	-0,1	33,0	+2,3
Královéhradecký	C	Trutnov	30,7	-1,3	40,4	-0,3
	C	Náchod	20,1	-0,6	25,2	+0,4
	D	Jičín	16,4	-0,4	31,4	+0,9
	D	Dvůr Králové n.L.	15,8	-1,1	21,7	-0,6
	D	Rychnov n.Kn. *)	14,7	-0,1	23,4	+0,7
	D	Vrchlabí	12,5	-0,9	20,0	-0,2
Pardubický	C	Chrudim	23,1	-0,5	36,1	+1,1D
	C	Č.Třebová/Ústí n.O.	29,8	-2,6	44,6	-1,5
	C	Svitavy	16,9	-0,5	31,6	-0,4
	D	V.Mýto/Choceň	21,1	+0,9	32,5	+1,3

Vysočina	C	Třebíč	36,3	-2,0	61,7	-1,6
	C	Havlíčkův Brod	23,1	-1,3	42,7	+0,4
	C	Žďár nad Sázavou	21,2	-2,0	42,8	0,0
	D	Pelhřimov	16,0	-0,4	30,7	-0,3
Jihomoravský	C	Znojmo *)	37,8	-1,1	74,8	+2,3
	C	Hodonín	24,7	-3,5	60,9	-2,1
	C	Břeclav	24,9	-0,1	59,7	+0,4
	C	Vyškov	21,1	-1,6	37,7	0,0
	C	Blansko	20,6	-0,1	52,0	+3,0
	D	Veselí nad Moravou	11,2	-1,4	22,9	-1,8
Olomoucký	C	Šumperk	26,3	-4,1	62,4	-2,5
	D	Hranice	18,4	-1,2	34,4	-0,4
	D	Jeseník	11,4	-1,6	20,6	-1,7
Zlínský	C	Kroměříž	29,0	0,4	52,1	-0,3
	C	Uherské Hradiště *)	37,6	-1,2	80,9	0,0
	C	Vsetín	26,2	-3,5	49,2	-2,1
	C	Valašské Meziříčí	22,3	-2,6	41,5	-0,7
	D	Otrokovice	18,0	-2,3	20,8	-2,0
	D	Uherský Brod	16,6	-1,1	44,0	-1,7
	D	Rožnov pod Radh.	16,5	-1,3	35,2	+0,1
Moravskoslezský	C	Havířov	73,3	-13,0	88,5	-11,4
	C	Třinec	35,6	-4,7	54,7	-2,3
	C	Český Těšín	24,7	-3,1	26,0	-2,8
	C	Nový Jičín *)	25,7	-1,2	48,6	+1,0
	C	Kopřivnice/Příbor	30,6	-2,3	41,0	-1,1
	C	Krnov	23,8	-1,7	29,7	-1,3
	D	Bruntál	16,6	-0,2	26,4	-0,1
	D	Bohumín	21,0	-2,7	33,5	-1,3
	D	Orlová	29,2	-7,1	37,6	-7,3

Pozn. *) Vymezení center: *) Beroun + Králův Dvůr, *) Kralupy nad Vltavou + Veltrusy, *) Neratovice + Libiř, *) Sokolov + Dolní Rychnov + Svatava. *) Mariánské Lázně + Velká Hleďsebe, *) Rychnov n. Kněžnou + Kvasiny + Solnice, *) Znojmo + Dobšice + Nový Šaldorf-Sedlešovice, *) Uherské Hradiště + Kunovice + Staré Město, *) Nový Jičín + Šenov u Nového Jičína

Ve **středočeském prostoru** (zahrnuje též Prahu, která je samostatným krajem) jsou významnými středními centry Příbram a Benešov, která saturují potřeby řídce obydleného jižního území kraje a Rakovník v prostoru Křivoklátska. Významná část osídlení spadáje k vyšším centrům (Praha, Kladno, Mladá Boleslav a Kolín – Kutná Hora).

Jihočeský kraj má velmi dobré rozložení okresních měst, z nichž jen Český Krumlov a Prachatice mají menší počet obyvatel. Jejich význam v příhraničním území je nezastupitelný. Jihovýchodní část území spadáje přímo k vyššímu centru (České Budějovice). Možným vyšším centrem je Tábor v severní části kraje.

Plzeňský kraj má jediné významné střední centrum Klatovy. Významná je role okresních měst Tachov a Domažlice v příhraničním území. Rokycany, ležící v blízkosti Plzně, mají velmi malé spádové území. Podstatná část území kraje spadáje přímo k vyššímu centru Plzni.

Karlovarský kraj má malou rozlohu s dvěma vyššími centry (Karlovy Vary a Cheb). Významným středním centrem je Sokolov, ostatními centry jsou Ostrov, Mariánské Lázně a Aš s malými spádovými obvody. Aš má velmi dobré kooperační vazby s bavorským městem Selb a saským městem Bad Elster. Významné jsou též vazby bavorského města Waldsassen k Chebu.

V **Ústeckém kraji** je vysoký počet (5) statutárních měst (Ústí nad Labem, Chomutov, Most, Teplice, Děčín). Jejich regionální význam je tímto omezený. Významnější jsou Ústí nad Labem a Chomutov/Jirkov, ležící na radiálních osách, propojující Prahu se saskými centry Dresden a Chemnitz – Leipzig. Území Šluknovského výběžku spadá spíše k České Lípě a (přes území Saska) k Liberci.

Významnými středními centry jsou dvojměstí Kadaň-Kláštevec nad Ohří, Žatec, Louny a Litoměřice.

V **Libereckém kraji** vyšší centra Liberec a Jablonec nad Nisou vytvářejí společné urbanizované území. Regionální význam Jablonce nad Nisou je nižší. Západní části kraje dominuje významné střední centrum Česká Lípa. Důležitým středním ostatním centrem na ose Liberec – Mladá Boleslav – Praha je Turnov.

V **Královéhradeckém kraji** leží významná střední centra Trutnov a Náchod v severní části území. Z ostatních středních center mají větší regionální význam Vrchlabí (nejvýznamnější město v Podkrkonoší), Jičín a Rychnov nad Kněžnou (do centra je zahrnuta výrobní zóna Solnice-Kvasiny). Zbytek území spadá přímo k Hradci Králové, který leží v jižní části kraje.

V **Pardubickém kraji** dvě největší města (Pardubice a Chrudim) leží v západní části území. Ve východní části kraje není žádné město s cca 20 tis. obyvateli. Za významná střední centra lze považovat (mimo Chrudimi) dvojměstí Česká Třebová/Ústí nad Orlicí a Svitavy s poměrně rozsáhlým územím, kde jsou tři významná nižší centra (s cca 10 tis. oby.). Ostatním středním centrem může být dvojměstí Vysoké Mýto/Choceň.

Kraj Vysočina má velmi dobré rozložení středních center. Významná střední centra (Třebíč, Havlíčkův Brod, Žďár nad Sázavou) doplňuje střední ostatní centrum Pelhřimov. Jihlava je velikostně menším vyšším centrem, leží však v těžišti kraje.

Jihomoravskému kraji dominuje druhé nejvýznamnější město ČR Brno. Významná střední centra (Znojmo, Břeclav, Hodonín) leží u hranice Rakouska a Slovenska. Mají i přeshraniční spádová území, ve kterém ale města obdobného významu chybí. Dalšími významnými středními centry jsou Vyškov a Blansko. Mezi ostatní střední centra lze zařadit Veselí nad Moravou ve východní části kraje, u kterého převládá vazba k Uherskému Hradišti před spádem k Brnu.

Olomoucký kraj se vyznačuje koncentrací vyšších center (Olomouc, Prostějov, Přerov) v jižní části území. Jediným významným středním centrem v severní části kraje je Šumperk. V severní části kraje je ostatním středním centrem Jeseník, na východě pak Hranice.

Zlínský kraj – významná střední centra Kroměříž a Uherské Hradiště/Staré Město/Kunovice leží v blízkosti vyššího centra Zlín (s Otrokovicemi). Dalšími významnými středními centry jsou Valašské Meziříčí a Vsetín. V podhůří Beskyd leží ostatní střední centrum Rožnov pod Radhoštěm a v podhůří Bílých Karpat Uherský Brod.

Moravskoslezský kraj – v území kraje je 5 statutárních měst (Ostrava, Opava, Frýdek-Místek, Havířov a Karviná). Havířov a Karviná mají v blízkosti Ostravy minimální regionální význam a po r. 1990 zaznamenaly největší ztrátu počtu obyvatel. Vyším centrem v tomto území by mohlo být přeshraniční město Cieszyn/Český Těšín (s historickým centrem a významnějším spádovým územím na polské straně).

Český Těšín byl po dohodě zařazen do kategorie středních center významných v části 7 (Středoevropský kontext) je vzhledem k tomu, že Cieszyn zahrnuje historické centrum a je uváděn jako vyšší centrum.

Výše zmíněná vyšší centra doplňují významná střední centra: Nový Jičín, Kopřivnice-Příbor, Třinec a v severozápadní části území Krnov. Za nižší střední centra lze považovat Rýmařov a města bez spádového území Orlová a Bohumín, ležící v blízkosti Ostravy.

Přeshraniční působení (mimo Cieszyna/Českého Těšína) mohou mít též Opava a Krnov.

Spádové území (SO ORP) středních center (tis. obyv.)

Pro spádovost středních center je klíčové jejich působení jakožto ORP, které do určité míry nahradilo funkci okresního města (se všemi výhradami k tomuto řešení). Proto jsou v následující tabulce uvedeny údaje o počtu obyvatel správního území ORP v porovnání s okresem a vlastním centrem (městem). Doplňující poznámka dokumentuje širší spádovost správních obvodů ORP, jejichž sídla nejsou mezi vyššími a středními centry. spádovosti.

kraj	kat	město	centrum	SO ORP	okres	další spádující obvody ORP
Středočeský	C	Příbram	32,9	69,9	114,2	Sedlčany (část)
	C	Nymburk-Poděbrady	29,0	70,3	97,9	-
	C	Beroun-Králův Dvůr *)	27,9	61,7	91,2	Hořovice
	C	Mělník	19,3	43,6	106,5	-
	C	Benešov	16,5	59,4	97,5	Vlašim, Votice, Sedlčany (část)
	C	Rakovník	16,0	55,3	55,3	-
	D	Lysá n.L.-Milovice	20,7	25,3	-	-
	D	Slaný	15,5	39,8	-	-
	D	Kralupy nad Vltavou *)	20,2	31,3	-	-
	D	Neratovice *)	18,5	31,6	-	-
	D	Brandýs nad Labem -Stará Boleslav	18,5	40,3	-	zahrnuta jen část území, ostatní spáduje přímo k Praze
D	Říčany	15,2	49,2	-	zahrnuta jen část území, ostatní spáduje přímo k Praze	
Jihočeský	C	Písek	30,0	52,5	70,9	Blatná
	C	Strakonice	22,9	45,3	70,7	Vimperk, Horažďovice
	C	Jindřichův Hradec	21,6	47,2	91,1	Dačice
	D	Český Krumlov	13,1	41,7	61,2	-
	D	Prachatice	10,9	33,3	50,7	-
Plzeňský	C	Klatovy	22,4	50,5	86,5	Sušice
	D	Rokycany	14,0	48,2	48,2	-
	D	Tachov	12,7	36,1	53,0	-
	D	Domažlice	11,2	40,5	61,4	Horšovský Týn
Karlovarský	C	Sokolov *)	26,6	75,9	89,1	Kraslice
	D	Ostrov	16,9	28,2	-	-
	D	Mariánské Lázně *)	15,2	24,0	-	-
	D	Aš	13,2	17,7	-	-
Ústecký	C	Kadaň-Klášterec nad Ohří	32,5	42,7	-	-
	C	Litoměřice	24,2	59,2	119,3	Lovosice
	C	Louny	18,5	43,5	86,3	-
	C	Žatec	19,2	27,2	-	Podbořany
	D	Varnsdorf-Rumburk	26,6	53,0	-	-
	D	Litvínov	24,6	37,6	-	-
Liberecký	C	Česká Lípa	37,2	76,7	103,0	Nový Bor
	D	Turnov	14,3	33,0	-	-
Královéhradecký	C	Trutnov	30,7	63,8	118,8	-
	C	Náchod	20,1	60,7	110,5	Nové Město nad Metují., Broumov

	D	Jičín	16,4	47,8	79,5	Nová Paka
	D	Dvůr Králové nad Labem	15,8	27,1	-	-
	D	Rychnov n. Kněžnou *)	14,8	33,8	78,8	Kostelec nad Orlicí (část), zbývající část spadáje přímo k Hradci Králové
	D	Vrchlabí	12,5	27,8	-	Jilemnice
Pardubický	C	Chrudim	23,1	83,0	104,0	Hlinsko
	C	Česká Třebová –Ústí nad Orlicí	29,8	44,6	138,0	Lanškroun, Žamberk, Králíky
	C	Svitavy	16,9	31,6	104,2	Moravská Třebová, Polička, Litomyšl (část)
	D	Vysoké Mýto – Choceň	21,2	32,5	-	Litomyšl (část)
Vysočina	C	Třebíč	36,3	75,0	111,7	-
	C	Havlíčkův Brod	23,1	52,3	94,6	Světlá nad Sázavou, Chotěboř
	C	Žďár nad Sázavou	21,2	42,8	118,1	Nové Město na Moravě, Bystřice nad Perštejnem.
	D	Pelhřimov	16,0	45,0	72,0	Humpolec
Jihomoravský	C	Znojmo *)	37,8	91,4	113,7	-
	C	Hodonín	4,7	60,9	154,6	Kyjov
	C	Břeclav	24,9	59,7	115,4	Mikulov
	C	Vyškov	21,1	52,0	91,1	-
	C	Blansko	20,6	56,6	108,2	Boskovice
	D	Veselí nad Moravou	11,2	38,2	-	-
Olomoucký	C	Šumperk	26,3	69,7	121,3	Zábřeh
	D	Hranice	18,4	34,4	-	Lipník nad Bečvou.
	D	Jeseník	11,4	39,0	191,7	-
Zlínský	C	Kroměříž	29,0	69,1	106,0	Holešov, Bystřice pod Hostýnem
	C	Uherské Hradiště *) (Staré Město, Kunovice)	37,6	90,1	142,6	-
	C	Vsetín	26,2	65,9	143,4	-
	C	Valašské Meziříčí	22,3	41,5	-	-
	D	Otrokovice	18,0	34,4	-	kooperuje s vyšším centrem Zlín
	D	Uherský Brod	16,6	52,5	-	-
	D	Rožnov pod Radhoštěm	16,5	35,2	-	-
Moravsko-slezský	C	Havířov	73,3	88,5	-	-
	C	Třinec	35,6	54,7	-	Jablunkov
	C	Český Těšín	24,7	26,0	-	-
	C	Nový Jičín *)	25,7	48,6	151,7	Odry
	C	Kopřivnice	22,2	41,0	-	-
	C	Krnov	23,8	40,5	-	-
	D	Bruntál	16,6	36,9	93,1	Rýmařov
	D	Bohumín	21,0	33,5	-	-
	D	Orlová	29,2	37,6	-	-

Pozn. *) Vymezení center: *) Beroun + Králův Dvůr, *) Kralupy nad Vltavou + Veltrusy, *) Neratovice + Libiř, *) Sokolov + Dolní Rychnov + Svatava. *) Mariánské Lázně + Velká Hleďsebe, *) Rychnov n. Kněžnou + Kvasiny + Solnice, *) Znojmo + Dobšice + Nový Šaldorf-Sedlešovice, *) Uherské Hradiště + Kunovice + Staré Město, *) Nový Jičín + Šenov u Nového Jičína

Z analýzy dostupnosti vyšších a středních center vyplývá:

- ve **středočeském** prostoru, kde dominantním vyšším centrem je hl. m. Praha (samostatný kraj), je vzdálenost větší než 50 km pro území Příbramska, Sedlčanska, Voticka a Vlašimska. Mimo Příbrami v tomto území nejsou střední centra. Dalšími vyššími centry jsou Mladá Boleslav, Kladno a Kolín-Kutná Hora. Regionální význam Mladé Boleslavi přesahuje na území sousedních krajů (Českolipsko, Turnovsko, Jičínsko). Kolín-Kutná Hora dominují střednímu Polabí s řadou dalších historických měst. Kladno dominuje západní oblasti kraje (Rakovnicko), naopak Slánsko má převážně přímé vazby na Prahu (D7).
- v **Jihočeském** kraji jsou od Českých Budějovic velmi vzdálená území Miroticka, Blatenska, Vimperska, Novohradská a Dačicka. S výjimkou Dačicka a Novohradská jsou dobře dostupná střední centra Strakonice, Prachatice, Český Krumlov a Jindřichův Hradec.
- **Plzeňský** kraj – nejvíce vzdáleným územím je Sušicko. Tuto situaci částečně kompenzuje jediné významné střední centrum kraje Klatovy. Západní část území saturují ostatní střední centra Tachov a Domažlice; Rakovník leží blízko Plzně. V severní části kraje nejsou významnější města, území spadá přímo k Plzni.
- **Karlovarský** kraj vzhledem k velikosti území a zastoupení 2 vyšších a 4 středních center vykazuje dobrou dostupnost k centrům.
- **Ústecký** kraj s velkým počtem vyšších (5) a středních (5) center má velmi dobrou dostupnost k centrům. Šluknovský výběžek má spíše vazbu na centra Libereckého kraje (Liberec, Česká Lípa). Chomutovsko a Mostecko vykazují významné radiální vazby k Praze.
- V **Libereckém kraji** centra Liberec a Jablonec nad Nisou na sebe přímo navazují, mají však rozdílná spádová území. V západní části území dominuje Česká Lípa, na kterou spadá území Šluknovského výběžku (Rumburk, Varnsdorf). Problematický je spád Semil, které mají vazbu na Turnov, ale Turnov spadá na vyšší úrovni do Liberce, kdežto Semily do Jablonce nad Nisou.
- V **Královéhradeckém kraji** je vyšší centrum (Hradec Králové) při jižní hranici území. Střední centra (Trutnov, Náchod, Jičín, Vrchlabí a Rychnov nad Kněžnou) saturují potřeby území. Významným problémem je Broumovsko a osídlení horního toku Metuje se špatnou dostupností k Náchodu.
- V **Pardubickém kraji** dvě největší města (Pardubice, Chrudim) leží v západní části území. Ve východní části jsou střední centra. Vysoké Mýto/Choceň, Česká Třebová – Ústí nad Orlicí a Svitavy. V území je řada významných nižších center s cca 10 tis. obyvateli. Litomyšl leží mezi dvěma silnějšími centry (Vysoké Mýto/Choceň a Svitavy). Největším problémem je izolovaná oblast Králíků, velmi vzdálená od Ústí nad Orlicí (i středního centra Olomouckého kraje Šumperka).
- Kraj **Vysočina** má dobré rozložení středních center (Havlíčkův Brod, Žďár nad Sázavou, Třebíč, Pelhřimov), která saturují potřeby v území, které je většinou vzdálené více než 50 km od vyššího centra Jihlavy, ležícího uprostřed kraje. Nejhorší dostupnost k centrům má Jemnicko.
- **Jihomoravský** kraj – celému území dominuje Brno, střední centra (Znojmo, Břeclav, Hodonín, Veselí nad Moravou) leží většinou na obvodu území. Severovýchodní části saturují centra Vyškov a Blansko. Významná jihozápadní část území kraje spadá přímo k Brnu. Špatnou dostupnost k centrům mají zejména území Hrušovan nad Jevišovkou (v obvodu Znojma) a Letovic-Velkých Opatovic (v obvodu Blanska). Nejvýchodnější část kraje (Veselí nad Moravou) má spíše spád k Uherskému Hradišti.
- **Olomoucký** kraj – jižní část území s centrálně položeným vyšším centrem (Olomouc) zahrnuje, mimo vyšších center Prostějov, Přerov a středního centra Hranice, řadu dalších měst. Severní části území dominuje významné střední centrum Šumperk a značně vzdálené ostatní střední centrum Jeseník.
- **Zlínský** kraj – osídlení v západní části území je výrazně vázáno na řeku Moravu (Kroměříž, Otrokovice, Uherské Hradiště), v severní části na Bečvu (Valašské Meziříčí, Vsetín, Rožnov pod Radhoštěm). Mimo údolí Moravy (a dopravní koridor) leží v blízkosti Otrokovic mimo tuto osu vyšší centrum Zlín. Velmi slabé je osídlení v podhůří Bílých Karpat, které je poměrně vzdálené od středních center (Vsetín, Uherský Brod).

- **Moravskoslezský** kraj – osídlení je převážně koncentrováno ve východní části kraje (mimo Moravskoslezské Beskydy). To umožňuje dobrou dostupnost vyšších a středních center. V bezprostřední blízkosti hlavního centra území Ostravy leží významné střední centrum Havířov a při hranici s Polskem vyšší centrum Karviná. Tato seskupení doplňují střední centra Orlová a Bohumín. Mimo Ostravy je regionální význam těchto center nízký. Jižně Ostravy leží na trase D48 vyšší centrum Frýdek-Místek. Významným centrem je dvojměstí Český Těšín/Cieszyn s historickým centrem a rozsáhlým spádovým územím na polské straně. Západní části území, zahrnující též Jeseníky, dominuje vyšší centrum Opava a střední centra Krnov a Bruntál. Nejproblémovější je dostupnost Osoblažska.

Pro vymezení spádových obvodů byly až na výjimky respektovány hranice krajů. Při změnách hodnoceného spádového území byly nejmenší skladebnou územní jednotkou SO POÚ, nikoliv jednotlivé obce.

Největší změny se týkaly kraje Ústeckého, kde obvod středního centra Litoměřice (ORP Litoměřice, Lovosice, Roudnice nad Labem a Štětí) byl připojen do spádového území Prahy: V dalších krajích se jednalo o jednotlivé spádové obvody POÚ. V Libereckém kraji to byl obvod Jilemnice, který byl připojen do spádového obvodu Vrchlabí, v Kraji Vysočina byly obvody ORP Velká Bíteš a Náměšť nad Oslavou připojeny do spádového obvodu Brna a spádový obvod ORP Pacov byl připojen ke spádovému obvodu Tábora. V Jihomoravském kraji byl obvod Veselí nad Moravou připojen do spádového obvodu Uherského Hradiště.

Menší změny znamenaly přeřazení POÚ Sobotka do obvodu Mladá Boleslav a POÚ Horažďovice do obvodu Strakonice. Některé vazby nižších a středních center oscilují k více středním a vyšším centrům. Týká se to zejména Mladé Boleslavi, jejíž ekonomický potenciál převyšuje potenciál některých krajských měst.

Při přeřazování bylo přihlédnuto k Sociogeografické regionalizaci k r. 2011 (rozdílný potenciál blízkých center), zobrazené v kartogramu 5 „Sociogeografická regionalizace Česka 2011“, kde je uvedena i citace tohoto zdroje: „HAMPL, M., MARADA, M. (2015): Sociogeografická regionalizace Česka. Geografie, 120, č. 3, s. 397–421. Počty obyvatel obcí k 1.1.2017 ČSÚ, vlastní zpracování GIS.“

Dále bylo přihlédnuto ke kvalitě dopravních vazeb.

4. Stabilita (udržitelnost) sídelní struktury

Z hlediska regionální politiky je důležitá stabilizace center (středních i nižších) v řídce osídlených (periferních) územích nebo v jejich blízkosti.

Pozici středních center ovlivňuje též role v administrativním uspořádání. V podstatě téměř všechna česká "okresní" města splňují standard středních center. Přenesení části správní agendy na úroveň ORP, zejména v případech, kdy jejich centrum a spádové území je velmi malé (často neodpovídající ani standardům nižších center) k jejich rozvoji většinou nepřispělo. Jen menší část center ORP mimo okresní města nabízí svému obvodu významnější počet pracovních míst. Jedná se zejména o města v kategorii významných nižších center, jejichž velikost osciluje okolo 10 tis. obyv., a některá vykazují i významnou nabídku pracovních míst.

Při **vymezování SO ORP** měl být min. počet obyv. 15 tis. (vlastního centra min. 5 tis. obyv.). V řadě případů došlo k významným odchylkám.

V jednotlivých krajích mají ve svém obvodu méně než 15 tis. centra ORP (tis. obyv. centrum, SO, údaje k 1.1.2017):

Středočeský	Votice (4,6; SO 12,4)
Jihočeský	Blatná (6,6; SO 13,7), Týn n. Vlt. (8,0; SO 14,1), Vodňany (6,9; SO 11,7)
Plzeňském	Blovice (4,2; SO 12,0), Horažďovice (5,4; SO 11,6), Horšovský Týn (5,0; SO 14,6), Nepomuk (3,7; SO 11,5)
Karlovarský	Kraslice (6,8; SO 13,3)
Liberecký	Železný Brod (6,1; SO 12,1)
Královéhradecký	Nová Paka (9,2; SO 13,3), Nové Město n. Metují (9,5; SO 14,3)
Pardubický	Králíky (4,3; SO 8,6)
Vysočina	Pacov (4,9; SO 9,5), Náměšť n. O. (4,9; SO 13,3), Telč (5,4; SO 13,0)
Jihomoravský	Pohořelice (4,9; SO 14,1)
Olomoucký	Konice (2,8; SO 10,8)
Moravskoslezský	Vítkov (5,8; SO 13,4)

Relativně malou odchylku mají města Týn nad Vltavou, Nová Paka a Nové Město nad Metují.

Tato centra (zejména ta s počtem pod 5 tis. obyv.) nesplňují demografické parametry pro **nižší centra ostatní**. V některých případech (odlehlost, rozsáhlá spádová území) jsou možné výjimky (např. Králíky). Jejich „vybavení“ v řadě případů může mít standard nižších center.

Vymezení ORP v podstatě vychází z okresů, vymezených v r. 1949. Nebylo zařazeno 7 bývalých okresních měst, z toho 3 v kraji Vysočina. Naopak navíc bylo "povýšeno" 39 měst, z toho nejvíce v kraji Moravskoslezském (+8), Zlínském (+5); 4 města byla navíc v krajích Olomouckém, Jihomoravském a Vysočina. Tři města v krajích Pardubickém, Královéhradeckém a Středočeském, 2 v kraji Libereckém a 1 v kraji Karlovarském.

Centra osídlení v příměstském území velkých měst

V aglomeracích velkých měst s jádrovými městy nad 300 tis. obyv. obvykle města velikostní kategorie 20–30 tis. obyv. nejsou zařazována do kategorie středních center, pokud jejich vzdálenost není větší než cca 30 km a nemají rozsáhlejší spádové území mimo aglomeraci. Tato centra většinou plní obslužné funkce pro své nejbližší okolí, mezilehlé území (vč. menších měst) obvykle spádují k hlavnímu centru. Pražský metropolitní region je v ČR výjimečným územím s několika městy s 15 až 20 tis. obyvateli (Kralupy nad Vltavou, Neratovice, Lysá nad Labem/Milovice, Brandýs nad Labem-Stará Boleslav) s malým vlastním spádovým územím.

V souvislosti s výrazným rozvojem lze předpokládat, že některé další seskupení obcí, vytvářející souvisle urbanizované území, budou v obdobné pozici (Říčansko, Jesenicko, Dolní Poberouní, Hostivicko).

Centra osídlení v "periferních" územích

Jedná se o území s velmi nízkou hustotou zalidnění, v některých případech i pod 50 obyv./km². Tato území zaznamenala po r. 1990 v řadě případů i další pokles počtu obyvatel, a to i obyvatel svých center. Centra v těchto územích, resp. na jejich obvodě, často nedosahují demografických parametrů (centrum, spádové území) pro významná (někdy i ostatní) nižší centra. Vzhledem k tomu, že tato území mají špatnou dostupnost do středních center, je žádoucí pro stabilitu sídelní struktury posilovat jejich význam.

Určitou formální podporou může být zařazení do vyšší kategorie center, než by odpovídalo jejich velikostnímu "standardu".

Centra v osách (koridorech) osídlení

Osy osídlení jsou spojnicemi center metropolitních regionů a významných aglomerací přes další (vyšší, střední a významná nižší) centra osídlení. Obvykle v jejich koridorech vedou hlavní silnice a významné železniční tratě. Nejedná se (mimo aglomerace) o souvisle urbanizovaná území. Nositelem aktivit jsou města. Nové trasy nadřazených silnic (dálnic) vedou v některých případech mimo koridory osídlení a zprostředkovávají zejména meziregionální vazby vyšších center (Praha – Karlovy Vary, Praha – Jihlava).

Poloha center v koridorech osídlení je považována za významný rozvojový potenciál. Vývoj po r. 1990 ukazuje významné rozdíly mezi jednotlivými osami. Nejvýznamnější osou z hlediska rozvoje center je spojení Praha – Mladá Boleslav – Liberec, na kterém leží další menší města (Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, Benátky nad Jizerou, Dobruška, Bakov nad Jizerou, Mnichovo Hradiště a Turnov). Tato osa nesměřuje k významným zahraničním aglomeracím.

K určitému rozvoji došlo též v koridoru dálnice D5, která je jedinou spojnici Prahy západním směrem. V tomto koridoru však mimo příměstských území Prahy a Plzně (Beroun, Rokycany) nejsou významnější města.

V ostatních koridorech došlo k rozvoji převážně komerčních aktivit (zejména logistiky) v příměstském území velkých měst.

Potenciální rozvoj lze předpokládat v osách (Praha) – České Budějovice – Kaplice – Freistadt – Linz a Plzeň – Domažlice – Cham – Regensburg v souvislosti s dostavbou či přestavbou dopravní infrastruktury. To by mohlo znamenat posílení nižších center na českém úseku koridorů osídlení. Obě tyto osy jsou obsluhované silniční i železniční infrastrukturou a směřují k výrazným zahraničním aglomeracím.

Zlepšení dopravní infrastruktury se promítne především do meziregionálních vazeb. Vzhledem k tomu, že podstatná část vyšších a středních center je v podstatě stabilizovaná (některá ale zaznamenávají ztrátu obyvatel), nelze předpokládat významnější nárůsty ani změnu vazeb.

Rozvojové osy jsou vymezované v PÚR ČR (republikový význam) a ZÚR krajů (navíc nadmístní význam) jako plochy s existujícím či předpokládaným "rozvojem". Osy (koridory) osídlení jsou spojnice mezi centry osídlení vyšší (resp. střední) úrovně. Koncentrace současných aktivit je zejména v centrech osídlení. Vedení většiny **os osídlení** a rozvojových os je až na výjimky shodné. Rozdíly jsou v kategorizaci, která u os osídlení akcentuje střeoevropské souvislosti (vazby na významná zahraniční centra osídlení).

Centra s vysokou nabídkou pracovních míst

Významným faktorem, ovlivňujícím pozici center, jsou pracovní místa. V následujícím přehledu uvádíme počet zaměstnanců na 100 obyvatel SO POÚ, resp. samotného města. Tato data pocházejí z údajů finančních úřadů, zjišťovaných v rámci daňových přiznání a publikovaných v příloze vyhlášky č. 276/2017 Procentní podíl jednotlivých obcí na částech celostátního hrubého výnosu DPH a DP (tzv. rozpočtové určení daní). Jsou zobrazeny v kartogramu 8 „Počet zaměstnanců v obci k 1.12.2016 abs.

a na 100 obyvatel k 1.1.2017 podle obcí a správních obvodů POÚ“. Spádová území vyšších a středních center je pochopitelně výrazně větší než SO POÚ.

Nejvyšší nabídka pracovních míst je v SO POÚ krajských měst V pořadí: Brno, Praha, Plzeň, Mladá Boleslav, Hradec Králové, Ostrava, České Budějovice, Jihlava, Olomouc, Zlín (bez Karlových Varů a Ústí nad Labem) a Mladé Boleslavi

Nejvyšší nabídka pracovních míst (mimo krajských měst; vyšší než 60 zam./100 obyv.) je v těchto SO POÚ: Bor, Stod, Hostivice, Velká Bíteš a Rychnov nad Kněžnou. Více než 60 zam./100 obyv. dále mají: Rychnov nad Kněžnou, Otrokovice.

Více než 50 zam./100 obyv. je dále v SO POÚ: **Tachov**, Stříbro, **Rokycany**, Hořovice – vazba na D5;

Říčany, **Kolín**, **Sezimovo Ústí**, **Chrudim**, **Vysoké Mýto**, **Jičín**, Svoboda nad Úpou, **Náchod**, Letohrad, Lanškroun, **Pelhřimov**, Humpolec, **Žďár nad Sázavou**, Mohelnice, **Hranice**, **Valašské Meziříčí**, **Kopřivnice**, **Příbor**, **Třinec**, Týn nad Vltavou (jaderná el. Temelín), Hrotovice (jaderná el. Dukovany). Zvýrazněna jsou SO POÚ vyšších a středních center osídlení.

Nad 50 zam./100 obyv. mají další centra (bez SO): Bohumín, Český Krumlov, Uherské Hradiště, Vyškov, Benešov, Klatovy, Šumperk, Břeclav, Nymburk, Vsetín, Louny, Opava, Prostějov, Strakonice, Kroměříž, Hodonín, Rožnov pod Radhoštěm, Uherský Brod, Nový Jičín, Beroun, Blansko, Písek, Trutnov, Kutná Hora, Jindřichův Hradec, Tábor, Přerov, Příbram, Teplice, Žatec, Mělník, Ústí nad Labem, Česká Lípa, Kladno, Znojmo, Karviná, Litoměřice.

Některé nové areály ekonomických aktivit vznikly zejména na území malých obcí (počet zaměst./obyv. v tis.): Dobrovíz (8,8/0,5), Kvasiny (8,0/1,5), Nošovice (7,0/1,0), Žebrák (4,8/2,2), Mošnov (4,3/0,7), Čestlice (2,8/0,6), Jeneč (1,8/1,3), Chrástky (1,4/0,9). Jedinou výjimkou jsou Modřice (4,5/5,2).

Kooperující centra

V některých případech potenciál centra neodpovídá velikosti příslušné kategorie, tu však může splnit společně s blízkým městem, zejména když toto město leží v koridoru dopravní infrastruktury (např. Zlín – Otrokovice).

Ve východních zemích Německa došlo po r. 1990 k výraznému úbytku obyvatel a tím i k určitému vyrovnání demografického a ekonomického potenciálu měst a regionů. To se v řadě případů (zejména v Durynsku a Sasku) promítlo do restartu jejich center. Týká se to zejména vyšších center. V úrovni středních center se v Sasku jedná u dvojměstí, např. Aue-Bad Schlema, Reichenbach im Vogtland-Mylau, Auerbach-Rodewich.

Na rozdíl od ČR, kde došlo k administrativnímu "rozpadu" řady měst, dochází (zejména v úrovni středních center) k jejich slučování (většinou po předchozí kooperaci) a posílení jejich stability. Při sloučení jsou často zachovány oba původní názvy měst. V ČR jsou významnějšími "dvojměstími" pouze Frýdek-Místek (od roku 1943) a Brandýs nad Labem-Stará Boleslav (od roku 1960).

Kooperace dvou i více center na střední a nižší úrovni je poměrně častá v Bavorsku, zejména v řídkěji osídleném území v blízkosti ČR, např. Wunsiedel-Marktredwitz, Freyung-Grafenau, Altötting-Neuötting aj.

Na české straně došlo po odsunu dřívějšího německého obyvatelstva k zániku či útlumu podstatné části měst a obcí. Přeshraniční kooperace center českých a bavorských mimo prostoru Chebska je proto málo pravděpodobná. Určitou perspektivu by mohla mít na Domažlicku.

V regionálních plánech Bavorska je sledována možná spolupráce i v případech, kdy obě města jsou prostorově oddělená, mají však dobré dopravní propojení. Ve vztahu k ČR se jedná např. o Selb – Aš, Waldsassen – Cheb a Furth im Wald – Domažlice.

V jihočeské části Šumavy je do Bavorska jediný přechod (Strážný – Philippsreut). Nižší centra Vimperk a Freyung jsou však od sebe vzdálená 42 km.

Lepší je situace k Rakousku, kde malá centra Vyšší Brod a Bad Leonfelden jsou od sebe vzdálena 11 km.

V ČR existují dvojice (přibližně stejně velkých měst), která jsou v regionálních koncepcích sledována jako kooperační centra. Mimo aglomerace (Hradec Králové – Pardubice, Liberec – Jablonec nad Nisou, Ústí nad Labem – Teplice) se jedná o města: Zlín – Otrokovice, Kolín – Kutná Hora, Nymburk – Poděbrady, Česká Třebová – Ústí nad Orlicí, Lysá nad Labem – Milovice a Vysoké Mýto – Choceň.

Přeshraniční centra

U přeshraničních center se rovněž jedná o kooperaci v případech, kdy města nejsou velikostně výrazně rozdílná. V některých případech je významné město jen na jedné straně hranice.

Často existují při řekách v případech, kdy tyto tvoří státní hranici. Mosty obvykle znamenaly rozvoj městského osídlení na obou březích. U nás jsou nejvýznamnějšími příklady Český Těšín/Cieszyn a České Velenice/Gmünd. V minulosti se jednalo o jedno město. Rozdělení je výsledkem vymezení po 1. světové válce.

V širším (sledovaném) území jsou to města: Görlitz/Zgorzelec (Sasko – Polsko), Schärding – Neuhas am Inn, Braunau am Inn – Simbach am Inn, Laufen – Oberndorf bei Salzburg (Rakousko – Bavorsko), Komárno – Komárom, Štúrovo – Esztergom (Slovensko – Maďarsko). Slovensko-maďarská hranice na Dunaji je rovněž důsledkem 1. světové války (vznik Československa), Sasko-polská hranice (Nisa-Odra) je důsledkem uspořádání po 2. světové válce.

Ze saských center jsou to zejména Zittau (Hrádek nad Nisou) a Klingenthal (Kraslice).

Přeshraniční působení mohou mít i další města, ležící blízko hranic. Z českých jsou to zejména větší města Znojmo, Břeclav, Náchod, Opava a Krnov. Na území sousedních zemí Slovenska, Rakouska a Polska nejsou v blízkosti hranic významnější centra.

Zahraniční regionální koncepce často obsahují kooperaci center, vč. přeshraniční. "Neplánovaná" kooperace existuje v řadě případů (např. Cieszyn-Český Těšín). Často jde o společné čerpání prostředků z EU.

Polohový potenciál

Polohový potenciál je významným faktorem pro rozvoj, resp. stabilitu vyšších a středních center.

Naprostá většina center leží v osách (koridorech) osídlení, které se významně stabilizovaly na hlavních dopravních (silničních i železničních) spojeních. Ty propojují významná města, jejich lokace se neměnila, došlo však k jejich následnému rozdílnému vývoji.

Některé nadřazené silniční (dálniční) sítě vedou mimo koridory osídlení, přes řídké osídlená území a mají význam především v nadregionálních vazbách.

Nadnárodní osy osídlení propojují středoevropské metropolitní regiony a významné aglomerace (v rámci ČR se jedná o Prahu, Brno a Ostravu) s centry regionů (aglomeracemi) sousedních zemí.

V nadnárodních osách leží vyšší (a významná střední) centra:

Ústí nad Labem (Litoměřice), Chomutov (Louny), Plzeň (Beroun), České Budějovice, Tábor (Benešov), Brno, Kolín/Kutná Hora, Jihlava.

Praha – Kolín/Kutná Hora – Pardubice – (Svitavy) – Olomouc – (Nový Jičín) – (Kopřivnice/Příbor) – Frýdek-Místek – (Český Těšín)

Brno – (Vyškov) – Prostějov – Olomouc – Ostrava

Brno – (Břeclav) – Bratislava/Wien

Hradec Králové/Pardubice – (Trutnov) - Wrocław

V republikových osách leží vyšší (a významná střední) centra:

Cheb – (Sokolov) – Karlovy Vary – (Kadaň/Klášterec nad Ohří) – Chomutov – Most – Teplice – Ústí nad Labem

Praha – Mladá Boleslav – (Turnov) – Liberec

Jihlava – (Třebíč) – (Znojmo)

(Svitavy) – (Blansko) – Brno

(Vyškov) – (Kroměříž) – Zlín

Olomouc – Přerov – (Kroměříž) – Zlín – (Uherské Hradiště) – (Břeclav)

Většina významných středních center leží (mimo výše uvedených) v osách nadregionálních.

Významným polohovým potenciálem je v rámci ČR dostupnost Prahy (významného metropolitního centra) a dostupnost významných metropolitních regionů a aglomerací (Nürnberg, Regensburg, Linz/Wels a Wien/Bratislava. Propojení (silniční i železniční) na českém území zatím nemá odpovídající parametry. Dostupnost k zahraničním centrům mají z vyšších center. zejména Brno, Jihlava, České Budějovice a Plzeň

5. Význam center v sídelní struktuře

V sídelní struktuře mají významnou roli centra (póly) osídlení. Jsou to v republikové i regionální úrovni města, která lze sledovat v řadě kategorií. Pro republikovou úroveň jsou významná zejména úrovně **center vyšších** a **center středních**. Vzhledem k rozdílné velikosti (počtu obyvatel) i regionální významu jsou tato centra členěna na významná a ostatní.

Území České republiky je, obdobně jako u jiných zemí, členěno na regiony – kraje, které mají jedno hlavní (správní) centrum a zahrnují další centra nižší úrovně.

Území ČR nebylo v regionální úrovni (na rozdíl od jiných zemí) členěno na historická dílčí území (vévodství, knížectví, městské státy). Regionální členění na **správní území – kraje** bylo formulováno v 18. století. Správními centry byla pochopitelně významná historická města, z nichž některá byla též diecézními centry (biskupství, arcibiskupství).

Historická centra krajů

Čechy 1751–1849	Praha, Beroun, Slaný, Čáslav České Budějovice, Tábor, Písek Plzeň, Klatovy, Cheb Žatec, Litoměřice, M. Boleslav Hradec Králové, Chrudim, Jičín	Morava, Slezsko 1848	Brno, Jihlava, Znojmo Uherské Hradiště, Hranice Olomouc Opava, Těšín
-----------------	--	----------------------	---

1855–1868 (počty obyvatel v r. 1869 v tis.) Praha (157,7), Tábor (6,7), České Budějovice (17,4), Písek (9,2), Plzeň (23,7), Cheb (13,5), Žatec (9,9), Litoměřice (10,0), Mladá Boleslav (9,7), Čáslav (6,3), Chrudim (9,4), Hradec Králové (5,5), Jihlava (20,0), Znojmo (10,4), Brno (73,8), Olomouc (15,2), Uherské Hradiště (3,9), Nový Jičín (8,6), Opava (16,6), Těšín (9,8)

Diecézní členění

1784 arcibiskupství: Praha, Olomouc
biskupství: České Budějovice, Litoměřice, Hradec Králové, Brno

následně vznikla po více jak 200 letech biskupství Plzeňské (1993) a Ostravsko-Opavské (1996)

Ze současných krajských měst byla před r. 1250 založena města Praha, Ústí nad Labem, Hradec Králové, Jihlava, Brno a Olomouc; do r. 1300 pak České Budějovice (1265), Plzeň (1295). Nejstarším městem je Cheb (1204).

Změny osídlení – rozvoj měst

Města měla primárně roli center obslužnosti a řemesel.

K významné změně v osídlení dochází v souvislosti s industrializací a rozvojem dopravní infrastruktury (železnice, silnice) koncentrací obyvatel do měst v 19. století, zejména v jeho druhé polovině.

Zatímco v předindustriálním období (dominance primárního sektoru ekonomiky) nebyly v osídlení významné rozdíly, s nástupem průmyslu jsou posilována a vznikají města ve vazbě na surovinové zdroje (rozvoj průmyslové výroby) a významné dopravní komunikace.

Počty obyvatel krajských měst 1869 a 1910 (v tis.)

město	1969	1910	město	1869	1910	město	1869	1910
Praha	157,7	223,7	Litoměřice	10,0	15,4	Brno	73,8	125,7
Tábor	6,7	11,9	M. Boleslav	9,7	16,3	Olomouc	15,2	22,2
Č. Budějovice	17,4	44,5	Chrudim	9,4	13,6	Uh. Hradiště	3,9	10,0
Písek	9,2	15,5	H. Králové	5,5	11,1	Nový Jičín	8,6	13,9
Plzeň	23,7	80,4	Jihlava	20,0	25,9	Opava	16,6	30,8
Cheb	13,5	26,7	Znojmo	10,4	18,8	Těšín	9,8	22,5
Žatec	9,9	17,1						

V roce 1910 měla více než 15 tis. obyvatel další, většinou "industriální" města:

Ústí nad Labem	39,3	Most	25,7	Karlovy Vary	17,4
Moravská Ostrava	36,8	Varnsdorf	23,2	Krnov	16,7
Liberec	36,4	Aš	21,9	Kolín	16,5
Prostějov	30,1	Pardubice	20,4	Kroměříž	16,5
Jablonec nad Nisou	29,5	Přerov	20,3	Trutnov	16,1
Teplice	26,8	Chomutov	19,1	Kutná Hora	15,5

V r. 1900 měla na území ČR jen 2 města více než 100 tis. obyv. (Praha, Brno) a další 3 města (Plzeň, Žižkov a Královské Vinohrady) měla více než 50 tis. obyv. Celkem 22 měst (vč. Karlína, Libně a Nuslí) mělo více než 20 tis. obyv.

V r. 1930 měla 4 města (+ Ostrava a Plzeň) více než 100 tis. obyv., 1 další (Olomouc) mělo více než 50 tis. obyv. Celkem jen 28 měst mělo více než 20 tis. obyv.

V r. 1961 překročilo 50 tis. obyv. celkem 12 měst, z toho 4 měla více než 100 tis. obyv.

V r. 1991 překročilo 50 tis. obyv. celkem 24 měst, z toho 7 měla více než 100 tis. obyv.

Přes 20 tis. obyv. mělo v r. 1961 celkem 37 měst, v r. 1991 pak 65 měst, následně se snížil počet zatím o 3 města (Louny, Žatec a Otrokovice).

Za první republiky byl pokus o ustanovení žup, nebyl však na území ČR realizován. V období 1927–1938 bylo území ČR členěno na 103 okresů v Čechách a 45 okresů na Moravě a ve Slezsku.

V období 1949–1960 bylo území členěno na 13 krajů + Prahu s postavením kraje, se stejnými centry jako v současnosti.

Současné vymezení krajů ČR, jejich centra a základní charakteristiky

kraj	krajské město	Rozloha v km ²	Počet obyvatel v tis. (2017)	Hustota zalidnění (počet obyv. na 1 km ²)
Hlavní město Praha	Praha	496	1 280,5	2 582
Středočeský	-	10 928	1 339,0	123
celkem	Praha	11 424	2 620,0	229
Jihočeský	České Budějovice	10 058	638,8	64
Plzeňský	Plzeň	7 649	578,6	76
Karlovarský	Karlovy Vary	3 310	296,7	90
Ústecký	Ústí nad Labem	5 339	821,4	154
Liberecký	Liberec	3 163	440,6	139
Královéhradecký	Hradec Králové	4 759	550,8	116
Pardubický	Pardubice	4 519	517,1	114
Vysočina	Jihlava	6 796	509,0	75
Jihomoravský	Brno	7 188	1 178,8	164
Olomoucký	Olomouc	5 271	633,9	120
Zlínský	Zlín	3 963	588,8	147
Moravskoslezský	Ostrava	5 430	1 209,9	223

Správní uspořádání nepochybně posiluje význam krajského města. Znamená koncentraci správních úřadů i řady organizací zřizovaných krajem. To se promítá do poměrně významného počtu pracovních míst v této sféře. Ekonomickou prosperitu centra to výrazně neovlivňuje. V řadě zemí či regionů nejsou správní centra v největších městech.

Významnějším faktorem rozvoje je role centra v sídelní struktuře republikové i střeoevropské. Jedná se o vazby k významným rozvojovým pólům či regionům. Ani tento "polohový" potenciál nemusí být bez vlastní aktivity zárukou rozvoje center.

Vyšší a střední centra jsou významným faktorem stability osídlení, neboť garantují dostupnost ob-
služných funkcí pro svá spádová území. Měla by mít i strukturovanou nabídku pracovních míst.

6. Vymezení hlavních vazeb center osídlení v rámci ČR a v kontextu střední Evropy

Česká republika, obdobně jako některé další země (Rakousko, Maďarsko), má jedno výrazné dominantní centrum hl. m. Prahu. Praha leží přibližně v těžišti české kotliny, téměř všechna "spádující" vyšší centra leží ve vzdálenosti cca 100 km – Plzeň (80), Teplice (90), Ústí nad Labem (92), Chomutov (102), Liberec (102), Pardubice (106). Vzdálenější jsou centra Hradec Králové (114), Jihlava (120), Karlovy Vary (131) a České Budějovice (137). S výjimkou Českých Budějovic, Karlových Varů a Chomutova mají tato centra souvislé kapacitní silniční spojení s Prahou.

Moravská vyšší centra mají dokončené (resp. ve stavbě) vzájemné kapacitní propojení. Silniční spojení s Prahou je zatím možné jen trasou D1 přes Brno.

Železniční spojení s Prahou, odpovídající standardu hlavních tratí, mají nebo by po dokončení modernizace koridorů mohly mít Plzeň, Ústí nad Labem, Pardubice a České Budějovice a dále Brno, Olomouc a Ostrava.

Ke zlepšení železničního spojení Brno – Ostrava je potřebná přestavba trati Brno – Přerov, sledovaná v kategorii VRT (200 km/hod).

Dopravní vazby (hlavní silnice a železnice) jsou ve většině případů totožné s koridory (osami) osídlení. Výjimkou jsou spojení Praha – Jihlava (D1) a Praha – Karlovy Vary (D6), která vedou mimo významnější osídlení. V těchto směrech také neexistuje přímé železniční spojení.

Hlavní přeshraniční vazby jsou ve směrech:

Praha – České Budějovice – Linz	D3	+ železnice
Praha – Plzeň – Nürnberg	D5	+ železnice (přes Domažlice)
Praha – Plzeň – Regensburg – München	D5, I/26	+ železnice (přes Domažlice)
Praha – Chomutov – Chemnitz – Leipzig	D7, I/7	
Praha – Ústí nad Labem – Dresden – Berlin	D8	+ železnice
Praha – Hradec Králové – Wrocław/Legnica	D11	
Praha – Jihlava – Brno (D1) - Bratislava	D2	+ železnice (přes Č. Třebovou)
- Wien	D52	+ železnice (přes Č. Třebovou)
Praha – Jihlava – Znojmo – Wien	D1, I/38	

Nejvýznamnější koridor osídlení na Moravě je:

Brno – Prostějov – Olomouc – Hranice – Ostrava – Katowice (D1, D46, D35; D1)
– Frýdek-Místek – Český Těšín – Kraków (D1, D46, D35, D48)

Významným vnitrostátním spojením je dále:

Praha – Hradec Králové/Pardubice – Olomouc – Ostrava (D11, D35, D1)

V tomto koridoru také vede nejvýznamnější železniční spojení v ČR.

Významné je přeshraniční spojení Brna s Vídní a Bratislavou.

Významným koridorem osídlení v ČR je dále:

Praha – Mladá Boleslav – Turnov – Liberec s pokračováním na saská centra Görlitz a Bautzen. Je to prostřednictvím trasy D10 – I/35 (mimo D1, D2, D5 a D8) jediná souvislá trasa na hranice ČR. Železniční spojení v tomto koridoru má velmi nízké parametry.

Nejvýznamnějšími tangenciálními koridory osídlení jsou:

Cheb – Karlovy Vary – Kadaň – Chomutov – Most – Teplice – Ústí nad Labem (silniční spojení D6, I/13, železniční trať)

Olomouc – Přerov – Otrokovice (Zlín) – Uherské Hradiště – Hodonín – Břeclav (silniční spojení I/55, železniční trať)

Významnými tangenciálními propojeními dále jsou:

Mladá Boleslav – Kolín – Havlíčkův Brod – Jihlava – Znojmo (I/38)

Cheb – Plzeň – Písek/Strakonice – České Budějovice – Gmünd

Trasa je součástí silniční i železniční sítě; vyhovující parametry mají jen relativně krátké úseky.

Na hlavních spojeních jsou nejvýznamnějšími deficity (bez zahájených staveb):

v silniční síti:

D3	Praha – Mezno, České Budějovice – hranice Rakouska
D35	Časy – Mohelnice
D7	Slaný – Postoloprty
D6	Nové Strašecí – Lubenec
D52	Pohořelice – Mikulov
D11	Hradec Králové – Trutnov – hranice Polska
I/38	Mladá Boleslav – Kolín, Jihlava – Znojmo
I/26	Plzeň – Domažlice

v železniční síti by měly být dokončeny koridory:

Praha – Plzeň – Domažlice – Furth im Wald (III. koridor)

Praha – České Budějovice (IV. koridor)

Brno – Přerov

Přeshraniční propojení v odpovídajících parametrech v již existujících trasách Liberec – Zittau, Chomutov – Marienberg, Aš – Selb (A93), Cheb – Marktredwitz (A93), Cheb – Mitterteich (A93).

K českým hranicím vedou (přestavěné) trasy B20 (Regensburg – Folmava a B12 Passau – Strážný) v Bavorsku a B126 (Linz – Studánky) v Rakousku.

V Rakousku jsou blízko k hranicím ČR dokončovány trasy:

S10 Linz – Dolní Dvořiště (E55), navázat by měla D3 (České Budějovice)

S3 Wien – Stockerau – Hatě (E59), navázat by měla I/38 (Znojmo)

A7 Wien – Mikulov (E461), dokončení v r. 2018, navázat by měla D52 (Brno)

Vazby **středních center** k centrům vyšším jsou většinou realizovány silnicemi I. třídy, příp. II. třídy. Jejich parametry mají vyhovující standard jen v některých úsecích.

Horší je situace v železničním spojení. Některá střední centra leží na vedlejších tratích s velmi nízkými parametry. V řadě případů jsou též železniční stanice ve značné vzdálenosti od center měst. Tyto tratě dříve sloužily především k napojení výrobních areálů, které po r. 1990 z velké části zanikly.

Železniční doprava na řadě spojení nemůže konkurovat autobusové dopravě, která má flexibilní lokalizaci zastávek a tím v podstatě lepší pěší dostupnost. Železniční spojení je obvykle delší a průměrná rychlost zatím většinou výrazně nižší.

V některých (západních) zemích došlo již v 60. letech ke zrušení neefektivních železničních tratí (v některých regionech zaniklo až 30 % tratí, nahrazeny byly následně např. cyklostezkami). Souvisí to pochopitelně s transformací ekonomiky na obory, které těžkou železniční nákladní dopravu nevyžadují. Snížení rozsahu železniční sítě umožnilo soustředění prostředků na zásadní rekonstrukci hlavních i dalších tratí. Následně byla v 80. letech zahájena přestavba a výstavba významných tratí na vysokorychlostní parametry.

Trasy TEN-T (silniční i železniční) nejsou zcela v souladu s trasami dle dohod AGR a AGC. Řeší spíše transevropské spojení, nikoliv vazby střeoevropských aglomerací (Praha – München, Praha – Leipzig). Úseky neodpovídající standardu jsou téměř výhradně na českém území.

7. Středoevropský kontext

Vymezení regionů, souvislosti správního uspořádání

Česká republika leží v polygonu středoevropských metropolitních regionů a významných aglomerací München – Nürnberg – Leipzig/Halle – Dresden – Wrocław – Katowice – Kraków – Budapest – Wien/Bratislava – Linz/Wels – Salzburg. Do sledovaného území širších vazeb nebyly zahrnuty regiony München a Nürnberg. Ve většině případů byly použity regiony NUTS 3, které velikostně i počtem obyvatel přibližně odpovídají českým a slovenským krajům.

Vymezení regionů je pro kategorizaci center vyšších a středních významným faktorem. Regiony jsou většinou vymezovány k významným centrům osídlení; v některých regionech dominuje jedno vyšší centrum, v jiných je těchto center více.

V Bavorsku (Německu) jsou územními jednotkami regionálního plánování tzv. Plánovací regiony (Planungsregionen). Bavorsko je členěno na 7 správních jednotek v úrovni "krajů" (Regierungsbezirke) a 18 plánovacích regionů. Až na výjimky jsou obě vymezení skladebná. V úrovni NUTS 3 jsou v Německu okresy a významná města samostatně. Pro regionální koncepcí není toto členění vhodné.

Pro vazby na ČR jsou sledovány plánovací regiony **východního Bavorska**.

plánovací region	rozloha v km ²	počet obyv. v tis.	centra
Oberfranken Ost	3616	500	Bayreuth, Hof
Oberpfalz Nord	5301	515	Amberg, Weiden in der Oberpfalz
Regensburg	5202	670	Regensburg
Donau-Wald	5691	660	Straubing, Passau
Landshut	3768	440	Landshut
Südostbayern*	5225	800	Rosenheim

Východní část tohoto regionu* je součástí aglomerace Salzburgu, který je významným vyšším centrem.

Sasko je sledováno v celém rozsahu

plánovací region	rozloha v km ²	počet obyv. v tis.	centra
Leipzig	3976	1001	Leipzig
Chemnitz	6527	1546	Chemnitz, Zwickau, Plauen, Freiberg
Dresden	7864	1601	Dresden, Bautzen, Görlitz

Dvojměstí Görlitz/Zgorzelec (s centrem v Sasku) dominuje též navazujícímu území polského Dolního Slezska. Leipzig je součástí přeshraničního metropolitního regionu Leipzig/Halle. Halle leží ve spolkové zemi Sachsen-Anhalt.

Na jihu sousedí s ČR **severovýchodní Rakousko**. Rakousko je obdobně jako Německo spolkovou republikou. Vídeň (415 km², 1867,6 tis. obyv.) je samostatnou spolkovou zemí a v podstatě centrem Dolního Rakouska. Společné hranice s ČR mají spolkové země Niederösterreich a Oberösterreich.

Sledovány jsou spolkové země:

spolková země	rozloha v km ²	počet obyv. v tis.
Niederösterreich – Dolní Rakousko	11186,3	1666,8
Oberösterreich – Horní Rakousko	11979,9	1466,0
Burgenland	3961,0	291,9
Salzburg (část)	173,0	362,1

Dolní Rakousko je členěno na regiony (NUTS 3)

region	rozloha v km ²	počet obyv. v tis.	centra	dostupná vyšší centra
Mostviertel-Eisenwurzen	3357	245,7	Amstetten	Linz
Niederösterreich Süd	3315	228,6	Wiener Neustadt	Wien

Sankt Pölten	1396	184,3	Sankt Pölten	Wien
Waldviertel	4615	219,6	Krems an der Donau	St. Pölten Wien
Weinviertel	2310	126,4	-	Wien
Wiener Umland/Nordteil	2688	295,3	Klosterneuburg	Wien
Wiener Umland/Südteil	1475	368,1	Baden, Mödling	Wien

Vyššími centry Dolního Rakouska jsou St. Pölten (hl. město západně Vídně) a Wiener Neustadt (jižně Vídně). Podstatné části území dominuje vyšší centrum Wien. Pro západní část území je dostupné hl. město Horního Rakouska Linz.

Východně Dolního Rakouska, při hranicích s Maďarskem leží malá spolková země **Burgenland** (dříve součást Maďarska). Hlavní město Eisenstadt má 14,2 tis. obyv., dostupná jsou vyšší centra Wien, Wiener Neustadt a Sopron (Maďarsko).

Horní Rakousko je členěno na regiony (NUTS)

region	rozloha v km ²	počet obyv. v tis.	centra	dostupná vyšší centra
Innviertel	2823	284,2	Braunau am Inn	Wels Salzburg Passau
Linz-Wels	1744	558,4	Linz, Wels	
Mühlviertel	2661	233,3	Linz	
Steyer-Kirchdorf	2338	154,9	Steyer	Linz
Traunviertel	2514	236,1	Gmunden, Bad Ischl	Wels

Ze spolkové země **Salzburg** je sledován jen region:

region	rozloha v km ²	počet obyv. v tis.	centra
Salzburg und Umgebung	173	362,1	Salzburg

Rakouské regiony NUTS 3 jsou až na výjimky (v okolí Vídně) souhrnem několika okresů. Ve srovnání s jinými státy jsou tyto významné jednotky většinou velikostí i počtem obyvatel, oproti dalším státům, menší. Odpovídají podmínkám alpského osídlení.

Mimo aglomeraci Vídně a Lince je velmi málo měst s cca 20 tis. obyvateli (významných středních center).

Salzburg je významným centrem pro východní část bavorského regionu Südbayern. Naopak Passau je významným centrem pro rakouský region Innviertel.

V **západním Slovensku** jsou sledovány kraje:

kraj	rozloha v km ²	počet obyv. v tis.	centra
Bratislavský	2053	641,9	Bratislava
Trnavský	4148	561,2	Trnava
Trenčianský	4501	589,9	Trenčín, Prievidza
Žilinský	6788	690,8	Žilina, Martin
Nitranský	6343	682,5	Nitra, Nové Zámky

Počet obyvatel jednotlivých krajů je velmi vyrovnaný.

V **západním Maďarsku** jsou sledovány jen regiony (komitat) při hranici se Slovenskem

region (komitat)	rozloha v km ²	počet obyv. v tis.	centra
Győr-Moson-Sopron	4206	455,2	Győr, Sopron
Komárom-Esztergom	2265	297,9	Tatabánya
Pest	6391	1234,5	Érd
Budapest	525	1759,0	Budapest

Obdobně jako Praha leží uprostřed Středočeského kraje, leží Budapest uprostřed regionu Pest.

V **jihozápadním Polsku** jsou sledována vojvodství, sousedící s územím ČR:

vojvodství	rozloha v km ²	počet obyv. v tis.	počet obyv./ km ²
Dolnośląskie	19943	2903,8	146
Opolskie	9412	994,5	106
Śląskie	12333	4564,4	330
Malopolskie*	15183	3376,3	222
*sledována je jen západní část, přibližně se jedná o dřívější vojvodství Krakowskie a část vojvodství Nowosadskie.	7300	2084,4	284

region	rozloha v km ²	počet obyv. v tis.	centra
Wrocław	293	637,7	Wrocław
Wrocławski	5009	507,7	Wrocław
Jeleniogórski	6331	621,2	Jelenia Góra
Legnicko-glogowski	3717	468,4	Legnica, Lubin, Głogów
Wałbrzyski	4941	671,7	Wałbrzych, Swidnica
Opole	130	149,0	Opole
Opolski	3936	364,4	Kędzierzyn-Koźle
Nyski	5327	502,1	Nysa
Bielski	2320	719,8	Bielsko-Biala (Cieszyn/Č. Těšín)
Tyski	960	423,2	Tychy
Rybnicki	1590	583,7	Rybnik, Jastrzębie-Zdrój
Gliwicki	870	503,3	Gliwice-Zabrze
Bytomski	1617	461,1	Bytom
Sosnowiecki	1470	553,6	Sosnowiec, Dąbrowa Górnicza
Katowicki	395	739,7	Katowice – Chorzów
Częstochowski	3110	581,0	Częstochowa
Kraków	327	758,5	Kraków
Krakowski	2981	591,9	Kraków
Oświęcimski	2045	482,6	Oświęcim, Chrzanów
Nowotarski	1947	251,4	Nowy Targ, Zakopane

Území jihozápadního Polska dominují dvě významná města Wrocław a Kraków.

V jednotlivých vojvodstvích je situace značně odlišná.

Dolní Slezsko vzniklo (po správní reformě) jako souhrn čtyř dřívějších (malých) vojvodství, která měla svá vlastní vyšší centra.

Opolské vojvodství zůstalo přibližně v dřívějším vymezení, počtem obyvatel (cca 0,9 mil.) by spíše mělo být regionem.

Slezsko vzniklo po správní reformě jako souhrn tří dřívějších (malých) vojvodství. Koncentruje většinu velkých měst v katowickém prostoru, který je členěn na 6 regionů; územně autonomní jsou regiony (dřívější vojvodství) Częstochowa a Bielsko-Biala. Počty obyvatel jednotlivých regionů jsou poměrně vyrovnané, dominuje Katowicko.

V západní části Malopolska, kterou ovládá město Kraków, nejsou jiná vyšší centra.

Ve sledovaném **území širších vztahů** lze rozlišit několik skupin regionů:

- **regiony hlavních měst:** Wien (1867,6 tis. obyv.), Budapest (1759,0 tis. obyv.), Praha (1280,5 tis. obyv.), Wrocław (637,7 tis. obyv.) a Kraków (758,5 tis. obyv.); pozn.: *region je totožný s administrativním územím města*

- regiony dalších velkých měst: Leipzig (1001 tis. obyv.), Dresden (1601 tis. obyv.), Bratislavský kraj (642,0 tis. obyv., město 425,9 tis. obyv.)
- další regiony s více než 1 mil. obyv.: Chemnitz (1546 tis. obyv.), Pest (1234,5 tis. obyv.); kraje Středočeský (1279 tis. obyv.), Jihomoravský (1166 tis. obyv.) a Moravskoslezský (1231 tis. obyv.)
- Velká část vymezených regionů (14 polských, 8 českých, 5 bavorských, 4 slovenské a 1 rakouský) je v intervalu 0,5 – 1,0 mil. obyv.
- Pod velikostí 300 tis. obyv. je 9 rakouských, 2 polské a 1 maďarský region

Přístupy vymezování v jednotlivých státech jsou rozdílné, reagují na strukturu osídlení. Při vymezování regionů NUTS nebyl doporučený jednotný princip. Za koncepční lze považovat bavorský (německý) přístup, kde jednotlivé regiony mají 1–2 silná významná vyšší (ekonomicky silná) centra a samostatně jsou vymezeny horské oblasti (Alpy).

Vyšší centra ve středoevropském kontextu

Až na výjimky jsou to ve střední Evropě významná historická města, která mají (nebo měla) dominantní roli v území, často korespondující s vyšší správní funkcí.

V podstatě ve většině zemí mají významná města **zvláštní statut**. V ČR jsou to statutární města, z nichž Praha je samostatným krajem, Brno je okresem, Ostrava a Plzeň tvoří většinu příslušných okresů. V sousedních zemích mají tato města postavení okresu (Kreisfreie Städte, miasta na prawach powiatu).

Wien je spolkovou zemí.

V tabulkách je kromě počtu obyvatel uveden ukazatel HDP (v přepočtu kupní síly), který je v EU standardním ukazatelem ekonomického potenciálu regionů/měst (*zdroj Eurostat a odborné odhady*).

Ze sledovaných sousedních zemí (východní Bavorsko, Sasko, severovýchodní Rakousko, západní Slovensko, jihozápadní Polsko a severozápadní Maďarsko) to jsou následující města:

východní Bavorsko

město	tis. obyv.	HDP/obyv.
Bayreuth	72,1	190
Hof	44,7	148
Amberg	41,9	143
Weiden i.d.Opf.	47,9	178
Regensburg	145,5	293
Straubing	46,8	175
Passau	50,6	237
Landshut	69,2	185
Rosenheim	61,9	152

Sasko

město	tis. obyv.	HDP/obyv.
Leipzig	560,5	108
Dresden	543,8	112
Chemnitz	248,6	109
<i>do r. 2008 to byla též města</i>		
Zwickau	91,1	141
Plauen	65,2	77*
Görlitz	55,3	85
Hoyerswerda	33,8	74*

severovýchodní Rakousko

město	tis. obyv.	HDP/obyv.
Wien	1867,6	165
Sankt Pölten	54,2	133
Wiener Neustadt	44,5	92*
Linz	203,0	168*
Wels	60,7	168*

severozápadní Maďarsko

město	tis. obyv.	HDP/obyv.
Budapest	1759,4	148
Érd	64,8	
Győr	129,6	75*
Sopron	61,9	75*
Tatabanya	66,4	70*

* údaj za region;

západní Slovensko

město	tis. obyv.	HDP/obyv.
Bratislava	425,9	184*
Trnava	65,5	84*
Trenčín	55,6	66*
Nitra	77,4	67*
Žilina	83,9	65*

Hlavní město Bratislava je součástí Bratislavského kraje. Jsou uvedena krajská města (HDP za kraje). Na Slovensku nejsou vymezena statutární města.

jihozápadní Polsko

město	tis. obyv.	HDP/obyv.
Wrocław	637,8	95
Legnica	100,7	121*
Jelenia Góra	80,5	49*
Kraków	743,7	99
Katowice	298,1	92*
Częstochowa	226,2	54*
Sosnowiec	205,9	63*
Gliwice	182,2	71*
Zabrze	175,5	71*
Bielsko-Biała	172,0	64*
Bytom	169,6	50*

město	tis. obyv.	HDP/obyv.
Rybnik	139,3	55*
Ruda Śląska	139,1	92*
Tychy	128,4	98*
Dąbrowa Górnicza	121,0	63*
Chorzów	109,4	92*
Jawornno	92,5	63*
Jastrzębie-Zdrój	89,9	55*
Mysłowice	74,6	92*
Siemianowice Śląskie	67,9	92*
Żory	62,0	55*
Piekary Śląskie	56,0	56*
Świętochłowice	50,6	92*

Ve vojvodství Dolnoslezském jsou dalšími vyššími centry Wałbrzych, Głogów a Świdnica, v Opolském vojvodství Nysa a Kędzierzyn-Koźle. Ve Slezském vojvodství je 19 statutárních měst.

V katowické aglomeraci jsou hlavními centry města: Katowice, Gliwice, Sosnowiec a Tychy. Centry dalších regionů jsou města Częstochowa, Bielsko-Biala, Rybnik. Regiony Bielsko-Biala a Rybnik leží při hranici s územím ČR.

Česká republika

město	tis. obyv.	HDP/obyv.	
		město	kraj
Praha	1280,5	172	172
Brno	378,0	119	76
Ostrava	291,6	100	71
Plzeň	170,5	106	73
Liberec	103,9	78	63
Olomouc	100,4	84	65
Ústí n. L.	96,3	79	65
Č. Budějovice	93,5	90	68
Hr. Králové	92,9	90	70
Pardubice	90,0	86	66
Zlín	75,1	91	69
Havířov	73,3	80	71
Kladno	68,7	66	73

město	tis. obyv.	HDP/obyv.	
		město	kraj
Karviná	68,4	31	71
Most	66,8	73	65
Opava	57,4	74	71
Frýdek-Místek	56,7	68	71
Jihlava	50,6	83	68
Teplice	49,7	61	65
Karlovy Vary	49,5	67	58
Děčín	49,5	67	65
Chomutov	48,7	59	65
Jablonec n. N.	45,7	61	67
Ml. Boleslav	44,1	115	73
Prostějov	44,0	53	63
Přerov	43,8	60	65

Čtyři česká statutární města Praha, Brno, Plzeň a Mladá Boleslav jsou nad průměrem EU (100), dalších 6 měst (České Budějovice, Hradec Králové, Zlín, Pardubice, Olomouc a Jihlava) je nad průměrem ČR. 16 statutárních měst je pod průměrem ČR.

Z polských sledovaných měst jsou nad průměrem EU jen města v regionu Legnica – Głogów.

Ze slovenských měst (údaje jsou za kraje) by zřejmě průměr EU překročila mimo Bratislavu též Trnava.

Průměr EU překračují 4 saská města a vysoko všechna sledovaná města Bavorska a Rakouska.

Vývoj počtu obyvatel vyšších center

V období 1991–2017 vykazovala sledovaná vyšší centra rozdílný vývoj:

země	významný nárůst >10 %	nárůst	stagnace	pokles	významný pokles >10 %
Bavorsko (východ)	Regensburg Straubing Landshut	Neumarkt i. d. O. Deggendorf Rosenheim	Bayreuth Weiden i. O. Passau	Amberg	Hof
Rakousko (severovýchod)	Wien Wels	St. Pölten Steyer Salzburg	Linz		
Sasko	Leipzig Dresden				Chemnitz Zwickau Plauen Görlitz
Maďarsko (severozápad)	Sopron Érd		Győr		Budapest Tatabánya
Slovensko (západ)				Bratislava Trnava Martin	Prievidza Nitra Nové Zámky
Polsko (jihozápad)		Opole Nysa Rybnik Dąbrowa Górnicza Siemianowice Śl. Świętochłowice Kraków	Legnica Bielsko-Biala Cieszyn Zabrze Jaworzno Zawiercie	Wrocław Głogów Kędzierzyn-Koźle Świdnica Gliwice Raciborz Żory Świętochłowice	Jelenia Góra Lubin Tychy Jastrzębie-Zdrój Wodzisław Śl. Bytom Piekary Śląskie Tarnow. Góry Sosnowiec Bedzin Mysłowice Katowice Ruda Śląska Chorzów Częstochowa
ČR	Praha	Mladá Boleslav Liberec	Kolín/Kutná Hora České Budějovice Cheb Jablonec n. N. Jihlava Brno Olomouc	Kladno Tábor Plzeň Ústí n. L. Chomutov Most Teplice Děčín Hradec Králové Pardubice Zlín Opava Český Těšín	Karlovy Vary Prostějov Přerov Ostrava Frýdek-Místek Havířov Karviná

Vývoj počtu obyvatel ve sledovaných regionech v ČR a okolí je značně rozdílný:

Bavorsko – většina center vykázala nárůst, 2 pokles

Rakousko – všechna centra vykázala nárůst nebo stagnaci (Linz)

Sasko – nárůst Lipska a Drážďan, velký pokles ostatních center

Maďarsko – nárůst Sopronu a Érdu, stagnace Györu, velký pokles Budapesti a Tatabanye

Polsko – malý nárůst 6 měst, stagnace 7 měst, malý pokles 7 měst a velký pokles 14 měst

ČR – velký nárůst Prahy, malý nárůst Mladé Boleslavi a Liberce, stagnace 6 měst, malý pokles 18 měst a velký pokles 7 měst

V některých případech je ztráta obyvatel kompenzována nárůstem v jejich příměstském území. V ČR je to zejména u Brna, Českých Budějovic, Jihlavy a Plzně.

Po roce 1990 došlo v podstatě ve všech zemích středovýchodní Evropy k poklesu obyvatel ve většině měst. V Sasku byl tento vývoj ovlivněn vnitroněmeckou migrací. Narostla největší města (Leipzig, Dresden), ostatní centra velmi ztratila. Mimo své země migrovala významná část Poláků (Lodž ztratila cca 200 tis. obyv.). Mírnou ztrátu obyvatel zaznamenalo Maďarsko (Budapest ztratila cca 300 tis. obyv.).

V ČR a na Slovensku je celkový vývoj mírně pozitivní, přesto ve velkých městech došlo k významnému poklesu počtu obyvatel (též Praha ztratila cca 50 tis. obyv., následně výrazně rostla).

I při tomto demografickém vývoji v ČR navrhovaná centra osídlení nadále zastávají svou roli ve struktuře osídlení.

Pokles počtu obyvatel může mít pozitivní důsledky na vyrovnávání demografického a ekonomického potenciálu (nárůst HDP/obyv.) i směřování ke kvalitativnímu rozvoji měst.

Osy osídlení a jejich hierarchie

Obdobně jako póly (centra) osídlení jsou i osy osídlení hierarchizovány, lze je členit na:

- nadnárodní – propojení významných metropolitních regionů (s jádrovými městy nad 0,5 mil. obyv.)
- republikové – propojení aglomerací vyšších center k centrům metropolitním, resp. s aglomeracemi stejného řádu
- nadregionální – vazby středních center k vyšším centrům, příp. jejich vazby vzájemné

Pro významnost os osídlení je důležitým faktorem:

- u os nadnárodních zastoupení **aglomerací vyšších center** (nad 50 tis. obyv.) i významných **center středních** (nad 20 tis. obyv.)
- u os republikových – zastoupení **vyšších a středních center**
- u os nadregionálních – zastoupení **středních center**, resp. významných nižších center (nad 10 tis. obyv.)

Pokud v osách nejsou ve větších souvislých úsecích centra zastoupena, resp. jsou velmi vzdálená, lze osy považovat za nespojité a jejich hlavním významem je "dopravní" spojení mezi jednotlivými póly osídlení (za nejnižší úroveň lze považovat střední centra).

V blízkosti České republiky vedou 2 nadnárodní osy v západovýchodním a 1 v severojižním směru

- **Erfurt – Leipzig/Halle – Dresden – Görlitz/Zgorzelec – Legnica – Wrocław – Opole – Katowice – Kraków**
- **München – Rosenheim – Salzburg – Linz/Wels – Wien – Bratislava – Győr – Budapest**
- **Berlin – Dessau – Leipzig/Halle – Erfurt – Bamberg – Nürnberg – Ingolstadt – München**

Územím ČR procházejí nadnárodní osy ve směrech:

- **Berlín – Dresden – Ústí n. L./Teplice – Praha – České Budějovice – Linz/Wels**
- **Mannheim – Heilbronn – Nürnberg – Plzeň – Praha – Brno** (ná vaznost na osu Katowice – Bratislava – Wien)
- **Warszawa – Lodž – Częstochowa – Katowice – Ostrava – Olomouc – Brno – Wien**

V úseku Katowice – Wien vede druhá větev této osy v koridoru **Katowice – Bielsko-Biała – Žilina – Trnava – Bratislava/Wien**

Severozápadně tanguje území ČR osa **Dresden – Chemnitz – Zwickau – Hof – Bayreuth – Nürnberg** (zvýrazněny aglomerace *nad 300 tis. obyvatel*)

Výhledovou osou může být spojení metropolitních regionů **München** – Regensburg – Plzeň – **Praha** – Hradec Králové – **Wrocław** (– Warszawa).

Mimo populační velikosti je významným faktorem v postavení aglomerací a jejich center ekonomická výkonnost. Zde jednoznačně dominuje jižní západovýchodní osa, zahrnující velmi silné regiony München, Wien/Bratislava a Budapest. Severní západovýchodní osa je z tohoto pohledu velmi rozdílná. Západní část je výrazně nadprůměrná, na území Duryňska a Saska mírně nad průměrem EU, východní část na území Polska podprůměrná. V severojižní ose (západně ČR) jsou rozdíly mezi regiony východních spolkových zemí, a regiony Bavorska a Rakouska.

Odlišnosti českého územního plánování od plánování v jiných evropských zemích

Standardem evropského regionálního (prostorového) plánování na všech úrovních je vymezováni:	V českém plánování jsou vymezovány (v PÚR ČR a ZÚR krajů):
<ul style="list-style-type: none"> - metropolitních regionů (obvykle s jádry nad 0,5 mil. obyv.) - sídelních aglomerací (obvykle s jádry nad 100 tis. obyv.) - center osídlení (obvykle kategorie vyšší, střední, nižší) - os (koridorů) osídlení, jedná se o spojnice mezi centry osídlení <p>osy jsou kategorizovány dle významu aglomerací, resp. center, která propojují</p>	<ul style="list-style-type: none"> - rozvojové oblasti republikové, krajské - rozvojové osy republikové, krajské <p>Nejsou kategorizována centra (v úrovni PÚR), jen krajská města.</p> <p>Rozvojové osy (na rozdíl od os osídlení) vymezují často rozsáhlá území (nikoliv spojnice center).</p> <p>Centra jako součást rozvojových oblastí a os nejsou v PÚR ČR navrhována (v některých ZÚR krajů ano)</p>

Problémem řady českých center je velmi rozsáhlé administrativní území (zahrnutí okolních obcí, zejména v 70. letech min. století) a z toho vyplývající nízká hustota zalidnění (obyv./km²).

Po r. 1990 centra (vyšší a střední) až na výjimky stagnují, resp. klesá jejich počet obyvatel. "Suburbánní" rozvoj (bydlení i ekonomických aktivit) je realizován zhruba hranicemi rozsáhlého "městského" území, často "rozvojem" velmi malých obcí, které někdy leží mimo dopravní trasy (železnice, významné silnice). Některá města se po r. 1990 "rozpadla", přesto vytvářejí jedno centrum "osídlení", urbanistický celek (Mladá Boleslav-Kosmonosy, Beroun-Králův Dvůr, Uherské Hradiště-Staré Město).

Pokles obyvatel center byl kompenzován nárůstem v příměstském území jen v několika případech.

Industriální města, jejichž rozvoj probíhal zejména v období 1960-70, začala stagnovat (resp. ztrácet) již před r. 1990, následně se tento trend zrychlil.

I přes pokles počtu obyvatel, který zatím procentuálně není dramatický, mohou tato města úspěšně zastávat svou roli ve struktuře osídlení.

8. Návrh zásad pro usměrňování územního rozvoje a rozhodování o změnách v území pro centra osídlení

Politika územního rozvoje ČR vymezuje rozvojové oblasti a rozvojové osy republikového významu. **Návrh sídelní struktury** je primárně určen **pro Územně analytické podklady (ÚAP)** republikové úrovně. Z tohoto důvodu sleduje kategorie vyšších a středních center, která jsou často jádrovými městy Rozvojových oblastí, vymezovaných v ZÚR krajů.

Vymezuje následující kategorie center osídlení:

Vyšší centra významná:	Praha, České Budějovice, Plzeň, Karlovy Vary, Chomutov, Ústí nad Labem, Liberec, Hradec Králové, Pardubice, Jihlava, Brno, Olomouc, Zlín, Ostrava, Opava,
Vyšší centra ostatní:	Kladno, Mladá Boleslav, Kolín-Kutná Hora, Tábor, Cheb, Most, Teplice, Děčín, Jablonec nad Nisou, Prostějov, Přerov, Karviná, Frýdek-Místek
Střední centra významná:	Benešov, Beroun, Mělník, Nymburk/Poděbrady, Příbram, Rakovník, Jindřichův Hradec, Písek, Strakonice, Klatovy, Sokolov, Kadaň/ Klášterec nad Ohří, Litoměřice, Louny, Žatec, Česká Lípa, Náchod, Trutnov, Chrudim, Svitavy, Česká Třebová/Ústí nad Orlicí, Havlíčkův Brod, Třebíč, Žďár nad Sázavou, Blansko, Břeclav, Hodonín, Vyškov, Znojmo, Šumperk, Kroměříž, Uherské Hradiště, Valašské Meziříčí, Vsetín, Krnov, Kopřivnice/Příbor, Nový Jičín, Třinec, Havířov, Český Těšín
Střední centra ostatní:	Slaný, Kralupy nad Vltavou, Neratovice, Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, Lysá nad Labem/Milovice, Říčany, Český Krumlov, Prachatice, Domažlice, Tachov, Aš, Mariánské Lázně, Chodov, Litvínov, Rumburk/Varnsdorf, Turnov, Jičín, Rychnov nad Kněžnou, Dvůr Králové nad Labem, Vrchlabí, Vysoké Mýto/Choceň, Pelhřimov, Veselí nad Moravou, Jeseník, Hranice, Otrokovice, Uherský Brod, Rožnov pod Radhoštěm, Bruntál, Bohumín, Orlová

Nižší centra významná a ostatní: doporučuje se vymezit v ÚAP krajů (netýká se hl. m. Prahy).

Pro **vyšší centra** osídlení se stanovují:

zásady pro usměrňování územního rozvoje a rozhodování o změnách v území:

- posílit význam centra zejména umístěním a rozvojem celokrajových a některých republikových obslužných funkcí ve správě, školství, vědě a výzkumu, zdravotnictví a kultuře;
- rozvíjet bydlení a ekonomické aktivity, zejména aktivity v oblasti služeb a znalostní ekonomiky;
- doplněním silnic nadřazené sítě snížit zatížení centrálních částí měst;
- zlepšit standard regionální železniční dopravy, vč. záchytných parkovišť P+R;
- koordinovat veřejnou železniční a autobusovou dopravu pro zvýšení efektivity systému;
- chránit kulturní a přírodní hodnoty a využít je pro udržitelný rozvoj cestovního ruchu.

úkoly pro územní plánování:

- zabezpečovat územní podmínky pro rozvoj vyšších obslužných funkcí;
- vytvářet podmínky pro vyšší uplatnění městské a regionální hromadné dopravy;
- ověřit rozsah přestavbových území.

Pro **střední centra** osídlení se stanovují:

zásady pro usměrňování územního rozvoje a rozhodování o změnách v území:

- a) rozvíjet regionální obslužné funkce v oblasti školství, zdravotnictví a kultury;
- b) rozvíjet bydlení a ekonomické aktivity, zejména aktivity v oblasti výroby a služeb vytvářející větší počet pracovních příležitostí;
- c) zlepšit situaci v dopravním napojení a dopravní obslužnosti;
- d) chránit kulturní a přírodní hodnoty a využít je pro udržitelný rozvoj cestovního ruchu;

úkoly pro územní plánování:

- a) zabezpečovat územní podmínky pro rozvoj bydlení, obslužných i ekonomických aktivit;
- b) vytvářet podmínky pro zlepšení dopravní obslužnosti vyšším uplatněním hromadné dopravy ve svém spádovém obvodu;
- c) koordinovat rozvoj se sousedními obcemi.

Pro **významná nižší centra** osídlení se stanovují:

zásady pro usměrňování územního rozvoje a rozhodování o změnách v území:

- a) rozvíjet obslužné funkce (školství, zdravotnictví, kultura) pro jejich spádová území, v některých případech i pro širší území;
- b) rozvíjet bydlení pro udržení populačního potenciálu města;
- c) rozvíjet ekonomické aktivity, vytvářející podmínky pro rozvoj obslužných funkcí a nabídku pracovních příležitostí i pro svá spádová území;
- d) zlepšovat dostupnost středních center;
- e) chránit kulturní a přírodní hodnoty a využít je pro udržitelný rozvoj cestovního ruchu.

úkoly pro územní plánování:

- a) zabezpečovat územní podmínky pro rozvoj bydlení, obslužných i ekonomických aktivit;
- b) koordinovat rozvoj se sousedními obcemi.

Zpracovaný podklad stanovuje obecné zásady o usměrňování územního rozvoje a stanovuje obecné úkoly pro územní plánování.

Použité zkratky:

PÚR ČR	Politika územního rozvoje České republiky
ZÚR	Zásady územního rozvoje
ÚAP	Územně analytické podklady
SO ORP	spádový obvod obce s rozšířenou působností
SO POÚ	spádový obvod obce s pověřeným úřadem
NUTS	členění ekonomického prostoru Evropské unie na hierarchické statistické regiony 1-3 (Nomenclature des unités territoriales statistiques)
SLDB	Sčítání lidu, domů a bytů
ČSÚ	Český statistický úřad
ČÚZK	Český úřad zeměměřický a katastrální
FA ČVUT	Fakulta architektury ČVUT
HDP	hrubý domácí produkt (sledován v paritě kupní síly)
TEN-T	transevropská dopravní síť
ITI	integrované územní investice
IPRÚ	integrovaný plán rozvoje území
CLLD	komunitně vedený místní rozvoj

Podklady a zdroje informací

- **pracovní databáze ÚRS PRAHA**, a.s. – údaje o obcích (výměry, počty obyvatel, pracovní příležitosti, dojíždka do zaměstnání, bytová výstavba, typ úřadu v obci atd.)
- **Eurostat**
- **Statistické úřady** (aj. útvary) jednotlivých států, spolkových zemí a velkých měst
- **Vyhledání o rozpočtovém určení daní** č. 2017-276-Pr-001_Procentni-podil-jednotlivych-obci-na-castech-celostatniho-hrubeho-vynosu-DPH-a-DP.xlsx
- **Malý lexikon 2016**, ČSÚ
- **Metropolize a regionální vývoj v Česku**, Hampl, Marada 2016
- **Standardy dostupnosti veřejné infrastruktury**, MMR ČR 2016
- **Výkon veřejné správy v ČR**, MV ČR 2016
- **PÚR ČR** – aktualizace č. 1, MMR 2015
- **ZÚR krajů**
- **Dopravní sektorové strategie**, MD 2013
- **Analýza rozvojových oblastí, rozvojových os a specifických oblastí, pro aktualizaci Zásad územního rozvoje Královéhradeckého kraje**, ÚRS Praha, 2013
- **Studie česko saského příhraničí**, ÚÚR 2013
- **Územní studie horských oblastí (s vazbami na Sasko a Bavorsko) pro Karlovarský kraj** – Mott MacDonald (AURS), 2012
- **Landentwicklungsprogram (LAP) Bayern** (2012)
- **Urbanizace a suburbanizace v Česku na počátku 21. století** Sýkora L., Mulíček O., Urbanismus a územní rozvoj, č. 5/2012
- **Sociogeografická regionalizace Česka 2011**, Hampl M., Marada M.
- **Místní pracovní systémy a funkční urbanizovaná území v ČR**, MMR ČR, 2011
- **Koncepcia územního rozvoja (KÚR) Slovenska**, MDURR SR 2011
- **Kleinramlische Beretherungsentwicklung BRD**, BBSR Bonn 2011
- **Pendlerverflechtungen, Zentrale ORK**, BRD, BBSR Bonn 2011
- **Demografické změny a jejich územní souvislosti** – Müller J., Urbanismus a územní rozvoj, č. 5/2010
- **Studie suburbanizace** – AURS, spol. s r. o., 05/2010

- **Metropolitní regiony a významné aglomerace ve střední Evropě po r. 1990** –Körner M., Urbanismus a územní rozvoj, č. 5/2010
- **Porovnání vývoje osídlení v regionech Prahy, Mnichova a Vídně** - Körner M., AUÚP, sborník ze semináře v Berouně, 04/2009
- **Raumordnungsgesetz (ROG) Deutschland (2009)**
- **Regionalpläne bavorských příhraničních plánovacích regionů**
- **Planungsregion Chemnitz-Erzgebirge**
- **Historický lexikon ČR 1869 – 2005, ČSÚ 2006**
- **Územní studie přeshraničních vazeb Plzeňského kraje** – Terplan (AURS), 2006
- **Generální plán rozvoje dopravní infrastruktury, MD 2006**
- **Koncepcia przestrzennego zagospodarowania kraju, Warszawa 2005**
- **Österreichische Raumentwicklungs konzept, 2002**
- **Společenská transformace a regionální diference Česka, Hampl M., Müller J.**
- **Urbanizační oblasti a urbanizační osy** – Körner M., Hampl M., AURS, spol. s r. o. 2004
- **Porovnání metropolí, změny vazeb a významu** - Körner M., AUÚP, mezinárodní konference "Proměny středoevropského prostoru", Praha, 2004
- **Studie rozvoje česko-polského příhraničí** – Terplan (AURS), 2002
- **Modelové řešení ZÚR na příkladu Jihočeského kraje** – AURS, 2001
- **Rozvojové předpoklady Pražského regionu** - Körner M., AUÚP, 4. mezinárodní symposium, Hradec Králové, 2000
- **Perspektivy rozvoje regionálních center v ČR** - Körner M., AUÚP, 3. mezinárodní symposium, Olomouc, 1999
- **Středoevropské regiony – od konkurence ke spolupráci** – Körner M., AUÚP, 2. mezinárodní symposium "Město a region na prahu třetího tisíciletí", Praha, 1997
- **Landentwicklungsplan, Sachsen 1994**
- **Koncepce územního rozvoje ČR** – Körner M., Terplan, 1992
- **Dějiny správy v Českých zemích do r. 1945** – Janák J., Hladíková Z. (SPN 1989)
- **Regionální struktura a vývoj systému osídlení** – Hampl M. a kol., Universita Karlova, 1989

(pozn.: není-li uvedeno jinak, zdrojem schémat, tabulek a apod. je AURS, spol. s r. o. a ÚRS PRAHA, a.s.)